جنين لوھ لڳن ۾

(جيل ڊائري)

علي ھينري
يوسف سنڌي

سچائي اشاعت ڪتاب گهر- دڙو
1990ع

ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ: شاھنواز سومرو
2008

حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ ۾
شھيد ٿيل سنڌين جو فرياد:

سچڻ سور ڪيڏا، اوھان لئہ سٺا سون،
بنا موت دلبر، اوھان لئہ مئا سون،
تڏھن پيا نٺا سڏ ڏيو، ڪو سڏ ۾،
ٻَڪر جيئن اي ھمدم! اوھان لئہ ڪُٺا سون.

(اڪبر شاھہ)

۽
ان فرياد جي جواب ۾،
سڏ اوناٿيندڙ سنڌين جي نانءُ
ارپيم ھي ڪتاب-

- يوسف سنڌي

پنهنجي پاران

جڏهن مون هي ڪتاب پڙهڻ شروع ڪيو تہ ڪٿي ڪٿي ساٿي علي هينريءَ جي تڪليف جو احساس محسوس ڪندي ڏکي ٿي ويس، ۽ ڪتاب بند ڪندي ائين ٿي محسوس ڪيم، ڄڻ اهو عذاب مون تي نازل ٿي رهيو آهي. پوءِ ترجمي دوران پڻ ڪافي ڀيرا اُن ڪيفيت مان لنگهڻو پيم. عذاب ..... لڳاتار عذاب، ڏاڍي ڏکي شيءِ آهي ۽ جنهن ماڻهوءَ ان جي رڳو هڪڙي جهلڪ بہ ڏٺي هوندي تنهن کي ئي ان جو احساس هوندو. پر آزاديءَ جا پروانا ڪنهن عذاب کان هرگز نہ ڏڄندا آهن. جيل، هٿڪڙيون، ڦاهيون ۽ ڦٽڪا سندن ڏيج هوندو آهي، ۽ ان کان پوءِ هڪ اهڙو صبح ايرندو آهي، جنهنجي تمنا هر آزادي پسند کي هوندي آهي.

جسماني عذاب ۽ اهو بہ وري لڳاتار، ٻڌڻ سان ئي ڏڪايو وجهي. هڪ ڀيري ڪامريڊ جام ساقيءَ ٻڌايو تہ لاهور واري قلعي ۾ ڪيس جنهن تشدد جو نشانو بڻايو ويو، سچي روئداد هن لکي، جيڪا پوءِ هڪ دوست هٿان گم ٿي ويئي. سندس چواڻي تہ هن اها ڊائري جنهن ڪيفيت ۾ لکي هئي، تنهن جو هاڻ تصور بہ نٿو ڪري سگهي.

اسان تي اهو تشدد ڏاڍي منظم رٿابنديءَ سان ۽ مختلف روپن ۾ جاري آهي. ڪڏهن ڊاڙيلن جي آڙ ۾ تہ ڪڏهن ايم- آر- ڊي تحريڪ جو بهانو بڻائي. ڪڏهن ٺوڙي ڦاٽڪ جي روپ ۾ تہ ڪڏهن پهرين آڪٽوبر جي روپ ۾، سنڌين جو قتل عام ۽ نسل ڪشي لڳاتار جاري آهي. شهرن ۾ دهشت گرد کلي عام سنڌين جي خلاف ڪاروايون ڪندا ٿا رهن پر اسان جي حڪومت ۽ اڳواڻ محترم اخباري بيانن ۽ مذمت ڪانسواءِ ڪا وڏيڪ ڳالهہ ڪرڻ لاءِ تيار نہ آهن. حڪومت وعدا تہ ڪري ٿي ۽ حڪومتي ايجنسين کي چڱي طرح خبر بہ آهي تہ دهشت گرد ڪير آهن ۽ ڪٿي ٿا رهن، پر الائجي ڇو ڪين هٿ لائڻ کان هو ڏڄن ٿا.

باقي اسان جي اڳواڻن سڳورن ۾ تہ ايتري ٿوم ڪونهي جو ڪو عملي قدم کڻي سگهن. باقي جندا پٽ ۽ سازشون ناهڻ (سو بہ هڪ ٻئي جي خلاف) ۾ ايترا تہ ماهر آهن جو ڪين جندا پٽ جو نوبل انعام ملڻ گهرجي. انهن مان بہ وري نام نهاد جٽ ليڊرن مان تہ مورڳو اڙجي ويا آهيون. جاڙيون اهڙيون ٿا هٽن جو خدا جي پناهہ باقي....... باقي چا چئجي ۽ ڪهڙا سور اورجن.......

هي ڪتاب الجزائري صحافي ۽ سورمي علي هينري جي جيل جي ڊائري آهي، جنهن ۾ تشدد ۽ ايذاءَ ڏيڻ جا طريقا پوري تفصيل سان موجود آهن. سارتر چواڻي تہ **"هيءُ ڪتاب ڪمزور دل رکندڙن جي پڙهڻ لاءِ نہ آهي."** مون کي حيرت آهي تہ علي هينري فرانسيسي هوندي بہ الجزائر جي آزاديءَ لاءِ پنهنجي هم قوم حڪمرانن خلاف وڙهيو، نتيجي ۾ جيڪو ڪجهہ ڀوڳيائين، سو سڀ هِن ڪتاب ۾ موجود آهي. ڪي دوست اسان وٽ پنجابين جي وڪالت ٿا ڪن، پر

هو ڪو هڪ پنجابي ٻہ ڏيڪارين، جيڪو سنڌ جي ڪاز لاءِ وڙهيو هجي، جڏهن تہ الجزائر جي جنگ آزاديءَ ۾ سارتر ۽ سندس ساٿي الجزائرين جي حقن لاءِ وڙهيا، جن مان ڪيترا تہ شهيد بہ ٿيا.

ها تہ ايتري ظلم ۽ بربريت جي باوجود بہ علي هينريءَ دغابازي نہ ڪئي، هيٺي نہ ٻولي ۽ ڄميو رهيو: ”اوچتو مون کي ذاتي فخر ۽ خوشيءَ جو احساس ٿيو تہ آءٌ جهُڪيو نہ آهيان، هاٿي مون کي پَڪ ٿي ويئي آهي تہ جيڪڏهن هنن وري قصو شروع ڪيو تہ آءٌ سهي ويندس ۽ توڙ تائي ڄميو رهندس ۽ پنهنجو پاڻ کي ماري سندس ڪم کي سولو نہ ڪندس.“

۽ هي ڪتاب اوهان جي حوالي ڪندي آئون اوهان مان اهڙي ئي اُميد رکان ٿو!

دڙو

7- مارچ 1990ع

يوسف سنڌي

ھن وڏي جيل ۾، جنھن جي ھر ڪولي انساني اھنجن ۽ تڪليفن جو ھڪ مقدار ڪٽيو بيٺي آھي، اتي پاڻ بابت ڪا ھڪڙي ڳالھ چوڻ بہ ناشائستگي آھي، جن ڪي موت جي سزا ملي آھي تن جي لاءِ زميني حد مقرر آھي، ھو اٺ آھن ۽ سندن پير ھڪ ئي زنجير ۾ ٻَڌا ويا آھن، ۽ ھو پنھنجي خاتمي يا سزا جي مھلتيءَ جي اوسيئڙي ۾ آھن. انھن مان ڪوبہ اھڙو ڪونھي جيڪو رات جو ان خيال سان پنھنجي تونئريءَ تي پاسو نہ ورائيندو ھجي تہ صبح پوائتو بہ ٿي سگھي ٿو. انھن مان ڪوبہ اھڙو ڪونھي، جيڪو پنھنجي سموري سگھہ سان اھا خواھش ڪرڻ کان سواءِ سمھي سگھيو ھجي تہ صبح جو سلامت ھجي. ان جي باوجود بہ، ھر روز جيل جي ان حصي مان بندش پيل گيت ٻڌڻ ۾ ايندا آھن .... اُھي خوبصورت گيت جيڪي آزاديءَ لاءِ جدوجھد ڪندڙ قومن جي دلين ڪي ڇُھن ٿا.

عذاب؟ ان لفظ کان اسين ھڙئي گھڻو اڳ واقف آھيون ۽ ھتي جا ايڪڙ ٻيڪڙ قيدي اھڙا آھن جيڪي ان کان بچيا ھجن، نہ تہ نوان آيل جڏھن گفتگو ڪرڻ جي قابل ٿين ٿا تہ سڀ کان پھرين ڪانئن ھي سوال پڇيا وڃن ٿا.

”توکي ڪڏھن گرفتار ڪيو ويو؟“

”توتي تشدد ڪيو ويو آھي؟“

”اھو تشدد پارا (Para Troops) ڪيو آھي، يا جاسوسن.“

پر منھنجي ڪھاڻي ان ڪارڻ خصوصيت جي حامل آھي جو ان ماڻھن جو ڏيان ڇڪايو آھي، جيتوڻيڪ اھا ڪا ايتري اھم ڪانھي. منھنجي عرضداشت ۽ ھي لفظ ان ظالم ۽ خوني جنگ جي عام رواج ڪي ھڪ مثال سان بيان ڪن ٿا.

مون ڪي گرفتار ٿيندي ٽن مھينن کان بہ وڌيڪ عرصو ٿي چڪو آھي ۽ اُن وچ ۾ آئون ايتري ذلت ۽ تڪليف مان لنگھيو آھيان جو، جيڪڏھن مون ڪي اھو پروسو نہ ھجي تہ اُن مان ھڪ مقصد حاصل ٿيندو ۽ حقيقت ڪي سامھون آڻي سگھان تہ آءٌ شايد ٻيھر تڪليف وارن انھن ڏينھن ۽ راتين جو ذڪر ڪرڻ لاءِ ڪڏھن بہ تيار نہ ٿيان ھا. سڄو سارو ھڪ مھينو مون سڄيون راتيون عذاب مان گذرندڙ ماڻھن جون رڙيون ٻڌيون آھن، جيڪي سدائين منھنجي يادگيرين ۾ گونجنديون رھنديون. مون قيدين ڪي ھڪ ماڙ تان ٻي ماڙ تائين ڌڪو ڪندي ڏٺو آھي ۽ ھو تڪليف ۽ مارڪٽ سان چُپ چاپ فقط ھڪ قديم عربي دعا جا شروعاتي ٻول ئي ٻڙ ٻر ڪري چئي ٿي سگھيا.

اُن کان پوءِ مون ڪي ٻين ظلمن بابت بہ خبر پئي. مون ڪي منھنجي دوست ”ماريس آڏن“ جي گمشدگي بابت ٻڌايو ويو، ڪيس مون کان چوويھہ ڪلاڪ اڳ گرفتار ڪيو ويو ھو. جنھن ڪي ان ئي ٽولي ايذاءُ ڏنو ھو، جنھن پوءِ مون ڪي پنھنجي ھٿن ۾ ورتو ھو. ھو بہ،

جميعت العلماءِ شيخ طبيسي جي صدر ڊاڪٽر شريف ظاھر ۽ ڪيترن ٻين جيان گُم ٿي ويو ھو. لوڊيءَ ۾ منھنجي ملاقات پنھنجي دوست ”ڊي ملي“ سان ٿي جيڪو ڪجھ وقت اڳ بلڊا جي اسپتال ۾ ملازم ھو ۽ ڪيس پڻ پارا ايذا رسايو ھو.

پنھنجي نئين ٽيڪنڪ موجب ڪيس لوھ جي ھڪ ڪرسيءَ سان اگھاڙو ٻڌي ان مان ڪرنٽ لنگھايو ويو ھو. ھن جي ٻنھي ٽنگن ۽ سٿرن تي اڃا بہ سڙڻ جا وڏا نشان موجود آھن. ”پارا سان ٽيتاليھ ڏينھن، معاف ڪجو..... پر مون کي اڃا بہ تڪليف پئي ٿئي جو ھنن منھنجي زبان ساڙي ڇڏي ھئي.“

ديوار جي ٻئي طرف عورتن واسطي مخصوص ٽيل حصي ۾ ڪيتريون ئي جواڻ جماڻ ڇوڪريون قيد ۾ آھن، ھو ھڙئي بھادري ۽ وطن جي حُب ۽ جذبي سان سرشار آھن. منجھائن ڪنھن بہ ڪنڌ نہ جھڪايو آھي. جميلہ بوھائرڊ، ايلائٽي لوپ، نسيمہ ھيلال، لوسي ڪوسڪاس، ملڪ خين، ڪوليٽي گريگوري ۽ ٻيون ڪيتريون ئي ڇوڪريون آھن، جن کي اگھاڙو ڪري ماريو ويو. ۽ سندن عصمت دري ڪئي ويئي. انھن کي بہ پاڻي ۽ بجليءَ سان اذيتون ڏنيون ويون. ھتي اسان مان ھر ھڪ کي ”اينڪ ڪاسٽل“ جي شھادت جي خبر آھي، جنھن جي ھڪ پارا زوري عزت لُٽي ھئي ۽ ھن پاڻ کي حمل سان ڏسي آپگھات ڪري ڇڏيو.

اھو سڀ ڪجھ مان ڄاڻان ٿو، مون ڏٺو آھي، مون ٻُڌو آھي. ظلمن جي باري ۾ جيڪي مون ڏٺا آھن، تن بابت ٻيو ڪير چا تو ڄاڻي سگھي.

ھنن لفظن پڙھڻ مھل اوھين انھن ماڻھن بابت ضرور سوچيندا ھوندؤ جيڪي گُم ٿي ويا آھن، جن کي پنھنجي آزادي ماڻڻ جو يقين ھو ۽ جيڪي ھن گھڙيءَ بہ ٻي ڊپا ٽيو پنھنجي موت جي اوسيئڙي ۾ آھن. انھن بابت جيڪي ٽياس تي ٽنگيا ويا آھن، انھن جي باري ۾ جيڪي نفرت ۽ تشدد جي باوجود بہ فرانسيسي ۽ الجزائري ماڻھن جي وچ ۾ امن ۽ دوستيءَ تي يقين رکن ٿا، چوتہ ھي ڪتاب انھن مان ھر ھڪ جي ڪھاڻي بہ ٿي سگھي ٿو.

(1)

اربع 12- جون تي شام جو چار ڪن ٿيا ھئا، جڏھن پارا ٽروپس جو ”ليفٽيننٽ چا“ پنھنجي ماڻھن ۽ ھڪ پوليس واري سان گڏ مون کي گرفتار ڪرڻ جي لاءِ ”آئون“ جي گھر پھتو. ڪالھ منھنجي دوست ماريس آئون کي جيڪو الجيرز يونيورسٽي جي ”فيڪلٽي آف سائنس“ ۾ اسسٽنٽ ھو، ھتان ئي سندس گھر مان گرفتار ڪيو ويو ۽ پوليس پنھنجي پويان جاسوس ڇڏي ويئي ھئي. جڏھن آءٌ سندن چار ۾ ڦاٿس تہ ساڳئي ھمراھ دروازو کوليو. مون ٻچي نڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ھن مون تي پستول تاڻيو ۽ ڏکي ھينين ماڙ تي آٽي، زوريءَ ھڪ گھر ۾ ڏکي ڇڏيائين، جاسوس گھٽو ئي گھبرايل ھو، تنھن پارا ٽروپس جي ھيڊ ڪوارٽر تي فون ڪري ھڪدم مدد طلبي. ان دوران ھو اڪيون مون ڏانھن ڪيو مون کي گھوريندو رھيو.

جڏھن ليفٽيننٽ ڪمري ۾ گھڙيو، اُن گھڙيءَ مون محسوس ڪيو تہ مون ڪي کھڙيءَ ڳالھ جي اميد رکڻ گھرجي. ھڪ وڏي ٽوپيءَ جي ھيٺان سنڌس ننڍيو پر چڳي طرح پاڪي گھمايل، ڪنھن ريگستاني لومڙيءَ جھڙو گول چھرو مون ڏانھن ڏسي مُرڪيو.

”واھ جو شڪار آھي.“ ھن ھر لفظ ڌار ڌار ۽ زور ڏيئي ڳالھائيندي چيو.

”ھي ھينري علي آھي..... ”الجيزري پبلڪن“ اخبار جو اڳوٽو ايڊيٽر.“

پوءِ ھڪدم مون ڏانھن مُڙي پڇيائين:

”تون ڪٿي لڪل ھئين؟“

”اھو مان نہ ٻڌائيندس.“

ھو مُرڪيو ۽ پنھنجو ڪنڌ ڪٽي خود اعتماديءَ سان چيائين.

”اسين پوءِ تنھنجي لاءِ ھڪ مختصر سوال نامون تيار ڪنداسين جيڪو تنھنجا خيال بدلائي ڇڏيندو ۽ منھنجو توسان وعدو آھي تہ تون جواب ضرور ڏيندين.“ ۽ پوءِ ساٿس گڏ آيلن کي مخاطب ٿيندي چيائين،

”ھن کي ھٿ ڪڙي ھڻو.“

ھنن سان گڏ چاڙھين جون ٽي منزلون لھي ھيٺ گھٽيءَ ۾ پھتس جتي ليفٽيننٽ جي موٽر اڳ ۾ تيار بيٺي ھئي، ھنن مون کي پويان ويھاريو ۽ مون سان ھڪ پارا ٽروپس بہ وينو جنھن جي اسٽين گن جي نالي منھنجي ڪُک ۾ لڳي رھي ھئي. ”جيڪڏھن تو ڪا ڳڙ ٻڙ ڪئي، تہ ھن ۾ تنھنجي واسطي گھڻو ڪجھ مواد آھي.“

موٽر ۾ اسين شھر جي ھيٺين حصي ڏانھن وڌڻ لڳاسين، وچ ۾ ھڪ عمارت جي سامھون ٿوري دير لاءِ بيناسين (جيڪا شايد پارا ٽروپس جي اطلاعاتي چوڪي ھئي) جتي ”چا“ اڪيلو اندر ويو. تنھن ڪان پوءِ اسين وري ”بوليوارڊ ڪليمنڪو“ سان گڏ ”شيٽونيف“ ڏانھن وڌڻ لڳاسين. ”پئلس البير“ ڪان لنگھڻ ڪان پوءِ موٽر ھڪ نئين نھندڙ عمارت جي سامھون اچي بيٺي.

آئون جيپن ۽ فوجي گاڏين سان ڀريل اڱڻ اُڪري ان اڻ مڪمل عمارت جي دروازي جي سامھون پھتس. ”چا“ منھنجي اڳيان ۽ پارا پنيان ھو. ھو مون کي مٿي وٺي ويا، ديوارن مان ڪيترن ھنڌن تان لوھي سيخون ٻاھر نڪتل ھيون. ڏاڪڻ کي سھارو ڏيڻ لاءِ ريلنگ وغيرہ نہ ھئي، بجلي بہ اڃا مڪمل طور تي نہ لڳي ھئي ۽ سليٽي رنگ جي ڇت مان تارون لڙڪي رھيون ھيون.

ماڻھن جي ٽھڪن ۽ گارين جي ھڪ عجيب گوڙ ۾ پارا ليڙون ٿيل ڪپڙن ۾، ڪيترن ڏينھن جي وڌيل ڏاڙھين وارن عرب قيدين کي مستقل طور تي ھڪ ھنڌ ڪان ٻئي ھنڌ آڻي نيئي رھيا ھئا. آئون ’بوزريھان‘ جي سب اسٽيشن جي سينٽر ’ڊي ٽري‘ ۾ ھئس ۽ مون کي جلد ئي خبر پوڻ واري ھئي تہ ھي ٽري ڪيئن ٿو ڪم ڪري.

آئون ’چا‘ جي پويان ٽين يا چوٿين منزل تي ھڪ وڏي ڪمري ۾ ويس، جيڪو ڏسڻ ۾ مستقبل جي ھڪ رھائشي گھر جو ڪمرو ٿي لڳو، پر منجھس ڪيترين ئي بند ٿيندڙ ميزون، ديوارن تي گھربل ماڻھن جون ڏُنڌليون تصويرون ۽ ھڪ ميداني ٽيليفون لڳل ھئي. اھو ڪمري جو ڪل فرنيچر ھو- دريءَ جي ويجھو ھڪ ليفٽيننٽ بيٺو ھو. پوءِ مون کي خبر پيئي تہ ھن جو نالو ’اِر‘ آھي. ھن جو ڳرو بدن ڪنھن رڇ جيان لڳي رھيو ھو، جيڪو سنڌس ننڍي مٺي، ٻريل ڳلن ۽ ننڍاڪڙي اکين سان ڪنھن ديول ۾ ڳائيندڙ سرڪش چوڪريءَ جي مني ۽ بگڙجندڙ لھجي جھڙي آواز جي واسطي ڏاڍو وڏو ھو. ”اسين توکي ھڪ ٻيو موقعو ڏيڻ گھرون ٿا....“ چا مونڏانھن مُڙندي چيو، ”ھي پنو ۽ پين وٺ ۽ اسان کي ٻڌاءِ تہ تون ڪٿي رھندو ھئين، روپوشيءَ دوارن توکي ڪنھن پناھ ڏني ھئي، تون ڪھڙن ڪھڙن ماڻھن سان مليو آھين ۽ تنھنجون سرگرميون ڪھڙيون ھيون؟“

ھن جو لھجو ڏاڍو مھذب ھو، منھنجون ھتڪڙيون لھي چڪيون ھيون، مون ٻنھي ليفٽيننٽن جي اڳيان ساڳئي ڳالھ ورجائي جيڪا اڳ ۾ ’چا‘ کي چئي چڪو ھئس:

”توکي خبر آھي تہ منھنجي گرفتاريءَ جا حڪم جاري ٿي چڪا ھئا ۽ آءٌ گرفتاريءَ کان بچڻ لاءِ روپوش ٿي پنھنجي اخبار جي سار سنڀال ڪري رھيو ھئس ۽ اجا بہ ڪري رھيو آھيان. ان سلسلي ۾ آئون پئرس ۾ ايم- گائي موئي ۽ ايم گيرارڊ جيڪشس سان مليو ھئس..... آءٌ ڪجھ بہ نہ لکندس ۽ جن ماڻھن مونکي لِڪائڻ جي ھمت ڪئي ھئي تن کي دوکو ڏيڻ جي اميد مون مان نہ رکو.“

لڳاتار مُرڪندي ۽ اطمينان سان ٻنھي ليفٽيننٽن ھڪٻئي ڏانھن ڏٺو.

”منھنجي خيال ۾ اسانکي وقت وڃائڻ مان ڪو فائدو نہ رسندو.“ چا چيو ۽ اِر ساڻس سھمت ٿيو.

دل ۾ مان بہ ساڻن سھمت ھئس، جيڪڏھن مونکي ايذاءُ ڏيڻو ھئن تہ جلد يا دير سان ڪوبہ فرق پئجي نہ ٿي سگھيو ۽ اڻ ڄاڻ رھڻ کان خراب حالتن کي منھن ڏيڻ وڌيڪ بھتر ھو.

آئون سندن اڳيان ھلي ھڪ ٻي منزل جي ھينين حصي جي کاٻي طرف جي ڪمري ۾ گھڙيس، جيڪو مستقل جي گھر جو رنڌڻو ھو. اتي ھڪ نالي ۽ ھڪ گاسليٽي اسٽوو پيل ھئا، جنھن جي مٿان ھڪ شيلف ھو، جنھن ۾ اجا ٽائين ٽائيلون نہ لڳيون ھيون ۽ فقط لوھ جو ھڪ فريم لڳل ھو. پويان شيشي جو ھڪ وڏو دروازو ھو، جيڪو ڪمري کي اونداھو ڪرڻ لاءِ لڳل ڪوڪن ۽ پيٽين سان ڍڪيو ويو ھو.

”ڪپڙا لاھي ڇڏ!....“ لو چيو.

۽ جڏھن مون سندس چوڻ نہ مڃيو تہ چيائين، ”جي تون پاڻ نہ لاھيندين تہ اسين زوريءَ لاھنداسين.“

ڏڌهن آئون ڪپڙا لاهي رهيو هئس، ان وقت منهنجي چوڌاري ۽ وراندي ۾ جيڪي پارا اچي وڃي رهيا هئا سي اهو ڏسڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳا ته لو جو ”خريدار“ ڪير آهي. ايتري ۾ هڪ پورن وارن وارو شخص، جنهن جي ڳالهائڻ جو لهجو پئرس وارن جهڙو هو. دروازي جي فريم مان منهن ڪڍيو جنهن ڪي اجان شيشو لڳل نه هو.

”ليٽي پئو!“

مون پاڻ ڪي تختي تي ليٽائي ڇڏيو ۽ لو هڪ ٻئي پارا جي مدد سان ڪاٺ ۾ لڳل چمڙي جي پٽن سان منهنجي هٿن جو ڪرايون ۽ پيرن جا مريا ٻڌي ڇڏيا. هاٽي مان لو ڪي پنهنجي مٿان بينل ڏسي رهيو هئس. سندس تنگون قاتل هيون ۽ وچ ۾ تختو پيل هو جنهن تي آءٌ ٻڌو پيو هئس. هو منهنجي ڇاتيءَ جي مٿان گهوڙي لانگ ٿيو ٻنهي سٽرن تي هٿ رکيو هڪ فاتح جي انداز ۾ بينو منهنجي اکين ۾ گهوري رهيو هو ۽ پنهنجي آفيسرن جيان مونکي ڊيڄارڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو.

”هاٽي ٻُڌ!.....“ هن پنهنجي اترينءَ آفريڪي لهجي ۾ چيو.

”ليفٽيننٽ سوچڻ لاءِ توکي وقت ڏيئي رهيو آهي..... جي نه ته پوءِ اهڙي ترائي ونندءِ جو پاٽيهي سپ ڦاٽ ڦاڙيندين..... اسان وٽ جڏهن ڪوبہ يورپين ايندو آهي ته اسين ان جي WOGS ڪان بہ وڌيڪ سار سنڀال لهندا آهيون ۽ ڪنهن کي ڳالهرائڻ ته اسان جي لاءِ ڪو ايڏو وڏو مسئلو ڪونهي ..... ائين بہ نہ تہ ڪو هڪ اڌ سچي ڳالهہ ٻڌائي جند ڇڏائي ويندين پر توکي هر ڳالهہ ٻڌائڻي پوندي.“

”ان دوران نيرين ٽوپين وارا جيڪي مون کي گهيريو بينا هئا سي مون تي چٽرون ۽ ٺوڪون ڪري رهيا هئا.“

”اڙي ڏسو تہ سهي ..... ائين پيو آهي جڻ تہ آرام پيو ڪري.“ منجهائن هڪ جنهن کي وڌيڪ پوذر هئي، تنهن چيو، ”هھڙن پڙون لاءِ وقت وڃائڻ اجايو آهي..... آئون اجهو ٿو پڏي ڪيانس، ٻڌائيندو وري ڪيئن ڪون .....“

هينان ايندڙ ٽڏين هوائن جي جهوٽن جي ڪري، آئون جيڪو تختي تي اگهاڙو ٿيو پيو ڏڪي رهيو هوس اهو ڏسي لو نفرت مان مُرڪندي چيو:

”ڊڄي پيو..... ويچارو ڳالهائي ٿو ڙي.“

”نہ آءٌ ڊجان نہ پيو..... پر سيءُ پيو لڳيم.“

”اوهين ماٺهو هيرو ٻڄڻ جي ڪوشش پيا ڪريو، ائين نہ ..... پر اها ڪوشش گهٽو وقت هلي نہ سگهندي، اڌ مني ڪلاڪ ڪان پوءِ ائين ڳالهيون ڪرڻ لڳندين جڻ ڪيسٽ پئي وڃي.“

آءٌ پارا جي وچ ۾ پيو هئس جيڪي لڳاتار مون کي ٺوڪن ۽ چٽرن جو نشانو بڻائي ذليل ڪرڻ جي هر ممڪن ڪوشش ڪري رهيا هئا ۽ آئون هر طريقي سان پاڻ کي پر سڪون

رکڻ جي ڪوشش ڪري رکيو ھئس. پوءِ مون لي، چاھ ار ۽ ڪپتان ڪي ڪمري ۾ ايندو ڏٺو. ڏڳھو، داہن سان ٻريل منھن، خوشنما ۽ گھٽ ڳالھائيندڙ اھو ڪپتان ڏي ھو.

”تو نيٺ چا سوچيو آھي؟“ مون ڪان چا پڇيو.

”آئون پنھنجي ارادي تي قائم آھيان.“

”واھ ..... تہ پوءِ اسان تي ميار نہ ڪج.“ اھو چئي ھن ٻين ڪي مخاطب ٿيندي چيو، ”ير واري ڪمري ۾ وڏيڪ بھتر رھندو جو اتي سھائي وڏيڪ آھي ۽ ڪم ۾ سولائي رھندي.“

چئن پارن اھو تختو ڪنيو، جنھن سان آئون ٻڌل ھئس ۽ رنڊٽي جي سامھون واري ڪمري ۾ فرش تي رکيائون. آفيسر پنھنجي ماٽھن جي آندل ڪوڪن تي ويھي رھيا.

”ھاٽي .....“ چا چيو.

”مونکي ھڪ پنو ۽ ھڪ ڪوڪو يا اھڙي ڪا ہ سخت شئي ڪپي جنھن تي رکي لِکي سگھان.“

ڪيس ھڪ ڪاٺ جو ٽُڪر ڏنو ويو، جيڪو ھن پاڻ سان گڏ ھيٺ رکي ڇڏيو. پوءِ لو ھڪ برقي اوزار Magneto ڪٽي منھنجي اکين تائين آندو ۽ منھنجي تپاس جي لاءِ مشين منھنجي سامھون ڪئي جنھن بابت اذيت سھندڙن مونکي تمام گھڻو تفصيل سان ٻڌايو ھو.

”خبر اٿيئي تہ ھي چا آھي؟ تو اڪثر ھن جو ذڪر ٻُڌو ھوندو بلڪ تو تہ ھن بابت مضمون ہ لکيا آھن.“

”توھان ڪي اھي طريقا استعمال ڪرڻ جو ڪوبہ حق ڪونھي.“

”تون پاڻ ڏسي وٺندين.“

”جيڪڏھن اوھين مون تي ڪو الزام ھڻڻ چاھيو ٿا تہ مونکي واسطيدار عملدار جي حوالي ڪريو، توھان وٽ اھو ڪرڻ لاءِ چوويھ ڪلاڪ آھن ۽ آءٌ ”تون“ سان مخاطب ٿيڻ پسند نہ ڪندس.“

منھنجي چوڌاري ٺھڪ گونجڻ لڳا.

مونکي چڱي پر خبر ھئي تہ منھنجو احتجاج بيڪار ھو ۽ اھو بہ تہ حالتن تحت ھنن وحشين ڪي قانون جي تعظيم ڪرڻ لاءِ چوڻ بي معنيٰ ھو. پر مون ڪين ڏيڪارڻ تي گھريو تہ ھو مونکي ڊيڄاري نٿا سگھن.

(2)

چا سمورو وقت مُرڪندي اليڪٽروڊس جي آخر ۾ لڳل تارن جا چيڙا جن ۾ لوھ جا چمٽا لڳل ھئا، منھنجي سامھون جھولايا. اھي چمڪندڙ چمٽا جن جا منھن ڏندن جيان ھئا، ٽيليفون جي انجنيئرن جن ڪي Crocodile چيو ٿي، تن مان ھڪڙي منھنجي ڪَن جي پاپڙيءَ ۾ ۽ ٻيو ساڄئي پاسي ھڪ آڱر ۾ چھتايو.

اوچتو آئون ڦٽڪيس ۽ پنھنجي سموري سگھ سان رڙ ڪيم. ڇا اجھو ھينئر منھنجي جسم مان بجليءَ جو ڪرنٽ ڊوڙايو ھو. منھنجي ڪن سان روشنيءَ جو چمڪو ٿيو، ۽ مون دل ڇاتي ڦاڙي ٻاھر نڪرندي محسوس ڪئي. مون رڙيون ڪندي تمام گھڻي ڪوشش سان پاڻ کي ايترو ڇڪي ورتم جو چمڙي جا ڪشا منھنجي چم ۾ گھڙڻ لڳا. ان دوران ڇا برقي اوزار ھٿ ۾ ڪٽيو بجليءَ جا جھٽڪا ڏيندو رھيو. ھن جي قوت ھن جي اختيار ۾ ھئي ۽ ھو بجليءَ جي ھر ھڪ جھٽڪي سان، ھر لفظ تي زور ڏيئي ھڪ سوال ورجائيندو رھيو.

”تون لِڪل ڪٿي ھئين؟“

بجليءَ جي ڪرنٽ جي ڪري پيدا ٿيندڙ ٻن ڇڪن جي وچ ۾ مون پنھنجو ڪنڌ ھن ڏانھن موڙيو ۽ چيو: ”تون اھو غلط ڪري رھيو آھين پر ان تي پڇتائيندين.“

اھو ٻڌي ڇا ڪاوڙ ۾ ڳاڙھو ٿي ويو ۽ زور سان ڪرنٽ ھڻڻ لڳو.

”جڏھن زبان مان تون اھو لفظ ڪيندين آءٌ توکي ڪرنٽ ھڻندس.“

مون جيئن ئي تڪليف جي ڪري رڙيون ٿي ڪيون ھن ڇا کي چيو:

”اڙي پيٽسان کي ماٺ ڪرايو..... ڪن ڪائي ڇڏيا اٿس ..... جلدي وات ۾ ڪا شئي ڦسيوس.“

ڇا اڳيان وڌي منھنجي قميص کي ٻال جيان مروٽي سروٽي زوريءَ منھنجي وات ۾ وڌي. جنھن ڪان پوءِ بہ مونکي ايذاءُ ڏيڻ جو سلسلو جاري رھيو ۽ مون پوري طاقت سان قميص کي ڏندن جي وچ ۾ چڪ ھنيو، جنھن سان مون کي ٿورو سُڪون مليو.

اوچتو مونکي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ڪنھن جانور منھنجي بدن تان ماس رھڙي ورتو آھي. ڇا منھنجي مٿان ويني لڳاتار مرڪندي ھڪ چمٽو منھنجي مرداني عضوي سان ڇھنائي ڇڏيو. مون ۾ ڊوڙندڙ ڪرنٽ ايتري قدر تہ طاقتور ھو جو جن ڏورين سان مون کي ٻڌو ويو ھو، سي بہ ڊريون ٿي ويون ۽ ھو انھن کي ڇڪي ٻڌڻ لاءِ گھڙي ڪن ترسيا ۽ پوءِ اھو سلسلو وري جاري ٿي ويو.

ٿوري دير ڪان پوءِ ڇا جي جاءِ تي ليفٽيننٽ سنيالي. ھن ھڪ چمٽي مان ھڪ تار ڪڍي منھنجي ڇاتيءَ جي ويڪرائيءَ تي پڪيڙي ڇڏي. منھنجو سڄو جسم نسن کي ڇڪيندڙ جھٽڪن ڪارڻ ڏڪي رھيو ھو. پوءِ ھنن ڪرنٽ کي وڌائڻ لاءِ مون تي ٿڌو پاڻي ھاريو جنھن ڪري ھر ٻن جھٽڪن ڪان پوءِ مان سيءَ جي ڪري ڏڪڻ تي لڳس. ان دوران منھنجي ڇوڏاري وينل ڇا ۽ سندس دوست بيئر جون بوٽلون ڏوڪيندا رھيا. مون تڪليف جي شدت کي گھٽائڻ لاءِ وات ۾ پيل ڪپڙي کي زور سان ڏندن ۾ پڪوڙيو پر بيڪار.

پوءِ نيٺ ھو بيھي رھيا.

”چڱو! ھن ھن کي کوليو.“ شايد پھريون مرحلو پورو ٿي چڪو ھو.

آءٌ ٿڙندو ٿاٻڙندو اٿيس، پتلون ۽ شرٽ پاتم. اڙ، منھنجي سامھون بيٺو ھو. منھنجي ٽائي ميز تي پيئي ھئي. ھن اھا ڪنئي ۽ ان ۾ رسڪڻ وجھي منھنجيءَ ڳچيءَ ۾ وڌائين ۽

بين جي وچ ۾ مون کي ائين جيئن کتي کي گهلبو آهي، گهليندو پنهنجي پويان آفيس ۾ وٺي ويو.

”تون ....“ هن ڏند ڪرٽيندي چيو، ”اها ته اجا شروعات آهي، اسين توکي هتان سگهو ٽورو ئي کو وڃڻ ڏينداسين.“

اوچتو هن زور سان ٿڦڙ وهائي ڪڍيو، آئون توازن رکي نه سگهيس ۽ گوڏن ڀر ويهي رهيس. مون ۾ ايتري طاقت به نه هئي جو اٿي بيهان، ۽ ڪيڏيءَ مهل ڪابي طرف ته ڪيڏي مهل ساڄي طرف ٿي جهڪيس. ان دوران تيستائين ار جا ڏک ڪرڻ کان روڪيو بينا هئا، جيستائين هن ڏکو ڏيئي مون کي پٽ تي نه ڪيرايو. ”ڳالهاءِ..... تون ڇا ٿو چوڻ چاهين؟..... تون ختم ٿي چڪو آهين، جيڪو اسان جي مهربانيءَ سان جيئرو آهين.“

”آئون ڪي هيڏانهن سڌ.“ ڇا چيو، ”هو بي جاءِ ۾ آهي.“

ار مون کي لڳاتار ڪُٽيندو رهيو ۽ ٻيا ميز تي ويٺا تماشو ڏسندا رهيا.

”ها ته..... آئون هن کي ٻڌاءِ ته اجان هن لاءِ ڇا ڇا آهي........ هن کي سياٽي شام جي دهشت کان بچاءِ.“ اهو ڇا چئي رهيو هو.

ار منهنجو ڪنڌ مٿي ڪنيو، منهنجي سامهون منهنجي گهاٽي سنگتيءَ آئون جو هيڊو ۽ ڪمزور چهرو هو، جيڪو مونکي ڏسي رهيو هو ۽ آئون گوڏن ڀر ويٺو ٿڙي رهيو هئس.“

”هن کي ٻڌائي.“ ڇا چيو.

”هينري اهو ڏاڍو ڏکيو آهي.“ آئون مون کي چيو ۽ پوءِ هو ڪيس وٺي ويا.

اوچتو ار مون کي وارن مان جهلي مٿي چڪيو، هو ڪاوڙ ۾ آپي مان ٻاهر نڪري چڪو هو.

”ٻڌ ڪمينا! تون، سڀ ڪجهه ٻڌائيندين.“

هن منهنجو منهن ٻنهي هٿن ۾ جهلي ايترو ته پنهنجي منهن جي ويجهو آندو جو سندس منهن کي ڇهڻ لڳو. پوءِ اوچتو هسٽريائي مريض جيان رڙ ڪندي چيائين: ”تون سڀ ڪجهه ٻڌائيندين. هتي هرڪو ٻڌائي ٿو، اسان هند چينيءَ ۾ جنگ وڙهي آهي ۽ تو جهڙن لاءِ اسان وٽ گهڻو ڪجهه آهي. هتي گستاپو آهي ..... توکي خبر آهي ته گستاپو ڇا آهي؟“

پوءِ ٽوڪ ڪندي چيائين، ”تون ايذاءَ رسانيءَ بابت مضمون لکندو آهين نه؟.... ته هاڻ ڪَن کولي ٻڌ هيءَ ڏهين پارا ٽروپ ڊويزن آهي، جيڪا توکي سيکت ڏيئي رهي آهي.“

مون پنهنجي پويان ايذاءَ ڏيندڙن جي سڄي ٽولي کي ٺهڪ ڏيندي ٻڌو. اوچتو ار هڪ زورائتي مُڪَ منهنجي منهن تي وهائي ڪڍي ۽ گوڏو منهنجي ڪُک ۾ هنيو.

”اسين هتي جيڪو ڪجهه ڪري رهيا آهيون، سو فرانس ۾ به ڪنداسين، اسين انهن سان به اهوئي ڪجهه ڪنداسين، جيڪو تو سان ڪري رهيا آهيون ۽ اسين تنهنجي ٻي واهي جمهوريت کي هڪ ٺوڪ سان اُڏائي ڇڏينداسين ..... تون ڳالهائيندين، آءٌ چوان ٿو ته تون ڳالهائيندين.“ اهو چئي هن ميز تي پيل سخت ڳتي جو ٽڪر ڪنيو ۽ مون کي مارڻ لاءِ

استعمال ڪرڻ لڳو. ھر ڏڪ سان آءٌ سيتجي تي ويس. پر ڳڻو ڳڻ منھنجي ان فيصلي ڪي سگھ تي ملي، تہ مونکي ھنن وحشين جي سامھون ھمت هارڻي نہ آھي، جيڪي پنھنجو پاڻ کي گستاپو جا جانشين ٿا سمجھن.

”چڱو.“ چا چيو. ”اھا مصيبت تہ پنھنجو پاڻ لاءِ آندي آھي ۽ تون اسان کي ان جو ذميوار نہ سمجھ...... ھاڻي اسين توکي شينھن جي سامھون اڇلڻ وارا آھيون.“

شينھن سان مان اڳ ۾ بہ ملي چڪو ھئس. پر ھاڻ ڪين اچا بہ وڏيڪ صلاحيتن جو مظاھرو ڪرڻو ھو.

ار مونکي گھليندو پھرين تختي ۽ بجليءَ جي ڪرنٽ واري ڪمري ۾ وٺي ويو، ان وقت مون ڏٺو تہ ھڪ اگھاڙي مسلمان کي اتان تڏا ھٽي اتاري ٻاھر ورانڊي ۾ ڌڪيو ويو. جڏھن تہ ار، چا ۽ ٻيا منھنجي نگراني ڪري رھيا ھئا. ٽولي جا باقي ماڻھو ان ئي تختي ۽ بجليءَ جي ڪرنٽ وارين تارن جي استعمال سان پنھنجو ڪم جاري رکيو وينا ھئا ۽ وقت گذارڻ جي خيال کان ھڪ شڪي شخص کان پڇا ڳاڇا ڪري رھيا ھئا.

لو مونکي تختي سان ٻڌو ۽ برقي ايذاءَ جو ھڪ نئون سلسلو شروع ٿيو.

”ھن پيري مشين وڏي آھي.“

مون ايذاءَ رسائيندڙن جي ھٿ ۾ ھڪ مختلف ۽ پھرينءَ کان بہ وڏي مشين ڏٺي ۽ پنھنجي گھري عذاب ۾ انھن ٻنھي جو فرق محسوس ڪيم.

تيز جھٽڪن جي جڳھ تي جيڪي منھنجي جسم کي بہ اڌ ڪندا تي لڳا، ھاڻي ھڪ وڏيڪ سخت درد منھنجي پنن ۾ ڊوڙي ويو ۽ ڊگھي عرصي تائين انھن کي چڪي تي چڙيائين. تڪليف جي ڪري مون پنھنجا ڏند وات ۾ وڌل قميص ۾ پڪوڙي تي چڙيا ۽ اکيون پوري تي چڙيم. ھو بيھي رھيا پر آءٌ پنھنجي نسن جي تشنج جي ڪري ڏڪي رھيو ھئس.

”توکي ترڻ اچي ٿو.“ لو مون تي جھڪندي چيو. ”ھن کي نلڪي وٽ وٺي ھلو، تہ جيئن ڪيس ترڻ سيکاريون.“

ھو سيپيئي گڏجي اھو تختو ڪٽي رنڌڻي ۾ ويا، جنھن ۾ آئون ٻڌل ھئس، ۽ پوءِ تختي جو اھو حصو جتي منھنجو منھن ھو، نل جي ھينان رکيو. بہ ٽي فوجي منھنجو ھينيون ڌڙ جھلي بيٺا ھئا، رنڌڻي ۾ ورانڊي مان ھلڪي سھائي اچي رھي ھئي. نيم تاريڪيءَ ۾ مون چا، ار ۽ ڪپتان ڊي جا مھاندا ڏٺا، ۽ ائين لڳم جڻ تہ سڄو معاملو ڪپتان ڊي پنھنجي ھٿن ۾ وٺي لاتو آھي. ايتري ۾ لو ربڙ جي ھڪ نلي نل جي جنڊيءَ سان ٻڌي جيڪا بلڪل منھنجي منھن سامھون لڙڪي رھي ھئي. پوءِ ھن منھنجو متو ھڪ قاتل ڪپڙي جي ٽڪري ۾ ويڙھي ڊي کي چيو:

”ھن جي وات ۾ ڪجھ ھڻ.“

منھنجو منھن ڪپڙي سان ويڙھيل ھو، ھاڻي لو منھنجو نڪ جھليو ۽ ڪاٽ جو ھڪ ٽڪر منھنجي وات ۾ ائين اٽڪائڻ جي ڪوشش ڪيائين جو آئون ڪوشش جي باوجود بہ وات بند ڪري نہ سگھان. جڏھن تياري مڪمل ٿي ويئي تہ مون کي چيو، ”جڏھن تون گھرين تہ آڱريون ھلائج.“ ۽ پوءِ ھن نلڪو ھلائي ڇڏيو، منھنجي منھن تي ويڙھيل ڪپڙو پاڻيءَ ۾ پسي ويو. منھنجي ڪن، نڪ ۽ وات ھر طرف پاڻي ڳڙي رھيو ھو. پر پوءِ بہ ٿوريءَ دير تائين آئون ننڍا ننڍا ساھ کڻي ٿي سگھيس. مون ڳلو بند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي تہ جيئن گھٽ ۾ گھٽ پاڻي منھنجي پيٽ ۾ وڃي ۽ جيترو بہ ٿي سگھي ڦڦڙن ۾ ھوا روڪي دم گھٽجڻ کان بچندو رھان، پر اھا اٽڪل ڪجھ گھڙين کان وڌيڪ ڪارگر رھي نہ سگھي ۽ مونکي ائين ئي محسوس ٿيو ڄڻ مان ٻڏي رھيو آھيان ۽ ھڪ بي پناھ تڪليف، جيڪا موت جي تڪليف ھئي مونتي ڇانئجي ويئي، مون پاڻ تي ضابطو رکڻ جي ڪوشش ڪئي، پر تنھن ھوندي بہ منھنجي ھٿن جون آڱريون ڏکڻ لڳيون ۽ آءٌ انھن کي قابو ۾ رکي نہ سگھيس.

”اڙي ڏسو! ڏسو! ھاڻي ھي ٻڏائيندو.“ بيٺلن مان ڪنھن خوشيءَ مان وڏي واڪي چيو.

پوءِ پاڻي وھڻ بند ويو ۽ منھنجي منھن تان ڪپڙو لاٿو ويو. ھاڻي آءٌ ساھ کڻي ٿي سگھيس. نيم اونداھي ۾ مون ليفٽيننٽ ۽ ڪپتان کي ڏٺو، جيڪي چپن ۾ سگريٽ ڦٻايو منھنجي پيٽ تي مُڪن جي وارو وار لايو بيٺا ھئا تہ جيئن جيڪو پاڻي منھنجي پيٽ ۾ ويو آھي، سو ڪڍي ڇڏيان، پر تڪليف جي ڪري نيم غشيءَ جي حالت ۾ ساھ کڻندي مون ڌڪ بنھ محسوس نہ پئي ڪيا.

”تہ پوءِ....“

”ھي اسان سان چالاڪي ٿو ڪري ..... ونوس ..... دير نہ ڪريوس ..... پيٽسان حرامي ڦر.....“

ھن ٻيري مون آڱريون ھٿن ۾ وجھي زور سان منيون پيڪوڙيون. مون فيصلو ڪري ورتو ھو تہ ٻيھر آڱريون نہ ھلائيندس. مون ٻڏي مرڻ بھتر ٿي سمجھيو. آءٌ ان پوائتي گھڙيءَ کي ٻيھر محسوس ڪرڻ کان ڊڄيس ٿي، جڏھن آءٌ پاڻ کي شعور جو ساٿ ڇڏيندو محسوس ڪريان ھا. پر ان حالت ۾ بہ آئون پنھنجي سموري سگھ سان جيئرو رھڻ جا جتن ڪري رھيو ھئس، پر مون ھٿ نہ ھلايا. اھڙي طرح آءٌ ٽي ڀيرا اُن سھپ کان ٻاھر تڪليف مان لنگھيس. نيٺ ھنن مونکي ساھ کڻڻ ڏنو ۽ مون پاڻي ڪڍي ڇڏيو. آخري ڀيررو آءٌ بيھوش ٿي ويس.

اکيون کولڻ کان پوءِ حقيقت سمجھڻ ۾ ڪجھ گھڙيون لڳيون. مون کي ڪولي فوجين جي وچ ۾ اگھاڙو ٽنگيو ويو ھو ۽ مون ڏٺو تہ چا مون تي جھڪيل ھو. ”نيڪ آھي“. ھن ٻين کي چيو، ”ھيءُ تہ ھوش ۾ اچي پيو.

پوءِ هن مونکي مخاطب ٿيندي چيو، ”توکي خبر آهي تہ بيهوش ٿيڻ تنهنجي حق ۾ وڌيڪ بهتر آهي پر اهو متان سوچين تہ سدائين بيهوش رهندين .... اٿ.“

هن مون کي ڪنڌ کان جهلي اٿاريو، آئون ٿڙندو ٿاٻڙندو اذيت ڏيندڙن جي سهاري بينس، پوءِ هو ٿونشن ۾ ٽڏن سان مونکي بال وانگر هڪ ٻئي طرف اڇلڻ لڳا ۽ مون پاڻ بچائڻ لاءِ حرڪت ڪئي تہ انهن مان ڪنهن چيو:

”هي اجا بہ ان جي قابل آهي تہ پاڻ کي بچائڻ لاءِ حرڪت ڪري ..... سُور.“

”هاڻي اسين پلا هن جو چا ڪريون؟“ هڪ ٻئي چيو. پوءِ هو وڏا ٽهڪ ڏيڻ لڳا ۽ ان دوران ڪنهن چيو: ”اسين ڪيس رڌينداسين ....“

”واھ اهو مون اجا نہ ڏنو آهي.“ چا چيو.

پوءِ هنن مونکي رنڊٽي ڏانهن ڌڪيو ۽ اسٽوو جي نالي تي ليٽائي ڇڏيو ۽ لو هڪ پسيل ڪپڙو منهنجي مرين کي ويڙهي ڇڏيو، جيڪو پوءِ هن رسيءَ سان ٻڌو ۽ سيني گڏجي مونکي ڪنيو تہ جيئن شيلف جي متان لڳل لوھ جي سيخ سان ٻَڌي مون کي ابتو ٽنگي سگهن. ٻَڌڻ کان پوءِ فقط منهنجون آڱريون ئي زمين کي ڇُهي رهيون هيون. ٿوري دير تائين تہ هو مونکي ٻُھ جي ٻوري وانگر هڪ ٻئي ڏانهن لوڏيندا رهيا. ان دوران مون ڏٺو تہ لو منهنجي اکين جي سامهون اچي ڪاغذ جي مشعل ٻاري، پوءِ هو اتي ٻينو ۽ اوچتو مون پنهنجي ٽنگن ۾ مرداني عضوي تي باھ محسوس ڪئي، وارن ۾ باھ لڳي تہ هو سڙڻ لڳا، مون پاڻ کي اهڙي تہ زورائتي جهٽڪي سان سڌو ڪيو جو ”لو“ سان وجي ٽڪريس، هن وري بہ مون کي ساڙيو. پوءِ منهنجي ڇاتيءَ ۾ ٻبن کي ساڙڻ لڳو.

پر هاڻي منهنجو رد عمل سست ٿي چڪو هو ۽ آفيسر بہ هليا ويا، فقط لو ۽ هڪ ٻيو جٽو مون وٽ ٻينا هئا ۽ ٿوري ٿوري دير کان پوءِ مون کي مارڪُٽ ڪندا رهيا ۽ پنهنجا ٻوٽ منهنجي آڱرين تي رکي ڇڏيا، جڻ هو مونکي پنهنجي موجودگيءَ جو احساس ڏيارڻ گهرندا هجن.

مون اکيون کوليون ۽ انهن کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس تہ جيئن انهن جي ڏکن جي ڪري حيران نہ ٿيان ۽ مون ڪوشش ڪئي تہ جيڪا مهلت ملي اٿم تنهن ۾ مرين ۾ جيڪي رسيون وڌ وجهي رهيون آهن، ان کي تصور ۾ آڻڻ بدران ٻي ڪنهن شيءِ ڏانهن ڌيان ڏيان.

****

پوءِ مون ورانڊي مان بوٽن جو آواز ٻڌو جيڪي منهنجي ڇهري طرف آيا. مون چا ڪي اُبتو ڏٺو جيڪو منهنجي ڇهري جي سامهون اوڪڙو وينو ڪاوڙ مان مون ڏي گهوري رهيو هو.

”چا، تون ٻڌائڻ گهرين ٿو، تو پنهنجو ارادو بدلايو تہ ڪونهي؟“

مون ڏانهس ڏٺو پر لفظ بہ نہ ڪڇيم.

”ھن کي کوليو.“

لو اھا رسي کولي ڇڏي، جنھن جي ذريعي آءٌ سيخ سان ٻَڌل ھئس، جڏھن ته ٻئي ڄڻي مون کي ٻانھن کان جھلي ڇڪيو، جنھن ڪري آئون منھن ڀر سڌو وڃي ڪريس.

”اُت .....“

مون ۾ اُٿڻ جي طاقت نه ھئي. جڏھن مون کي ٻنھي طرفن کان ٽيڪ ڏيئي اٿاريو ويو ته مون کي پنھنجا ٻئي پير ايترا ته سُڄيل محسوس ٿيا جو ھر پير خلائن ۾ گُم ٿيندو لڳو. مون گنجي ۽ پتلون پاتي ۽ ھڪ ڏاڪڻ تان ٿڙندو ٿاٻڙندو ھيٺ لٿس.

اتي مون کي ھڪ ٻئي فوجيءَ اٿاريو ۽ مون کي ٻنھي ھٿن ۾ جھلي منھنجي پٺ ديوار سان ھنيائين. مان سيءَ ۽ اعصابي ٿڪاوٽ جي ڪري ڏڪي رھيو ھئس ۽ منھنجا ڏند وڃي رھيا ھئا. لو جي ساٿيءَ جنھن رنڊٽي ۾ منھنجي سار سنڀال لڌي ھئي، سو ٻه ھيٺ لھي آيو ھو.

”ھل ڙي .....“ ھن چيو ۽ پوءِ مون کي اڳيان ڌڪو ڏيئي لت ھڻي پٺ تي ڪيرائي ڇڏيائين.

”ڏسينس ته سھي حالت ڪيڏي نه خراب اٿس؟“ ھڪ ٻئي فرانسيسي لھجي ۾ چيو.

”ھن کي اڪيلو ڇڏي ڏي.“ مون اھي پھريان انساني ھمدرديءَ جا لفظ ٻڌا. ”ھھڙن ڪمينن جي ته..... ھون ..... چڱي طرح ترائي ونڻ گھرجي.“ مون ايذاءَ ڏيندڙن جو آواز ٻڌو.

آئون ٿَنگن جي زور تي بيٺو ڏڪي رھيو ھئس ۽ ڪِرڻ کان بچڻ لاءِ مون پنھنجو مٿو ۽ ھٿن جون تريون وراندي جي ديوار تي ٽيڪي ڇڏيون. ھن منھنجا ھٿ چيلھ جي پويان ڪري انھن ۾ ھٿڪڙي ھنئي. تنھن کان پوءِ ھنن مون کي ھڪ ڪوليءَ ۾ ڦتو ڪري ڇڏيو.

ديوار سان گڏ ھڪ تونئري پئي ھئي. آءٌ گوڏن ڀر گسڪي اوڏانھن وڌيس ۽ پيٽ ڀر ليٽڻ جي ڪوشش ڪيم پر اندر سنھيون سنھيون تارون پريل ھيون. اوڏيءَ مھل مون دروازي جي پويان ٺھڪ ٻُڌو.

”مون تونئريءَ ۾ ڪجھ چھنبدار تارون ھنيون آھن.“

پوءِ ھڪ ٻئي ماڻھوءَ ورندي ڏني. ”بھرحال! ھن پنھنجي سنگتين کي بچي نڪرڻ لاءِ ھڪ رات ڏيئي ڇڏي آھي.“

ھٿڪڙيون منھنجي ڪرائيءَ ۾ کُپي ويون ھيون، ۽ منھنجي ھٿن ۾ ڏاڍو سُور ٿي رھيو ھو ۽ وري جنھن نموني منھنجا ھٿ ٻڌل ھئا، ان سان ته مرڳي ٻانھون ٿي نڪتيم. ان مھل مون مجبور ٿي پنھنجون آڱريون کھري سيمنٽ تي رڳڙيون جيئن منجھائن رت نڪري ۽ منھنجي سڄيل ھٿن جي پيڙا ۾ ڪجھ گھٽتائي اچي.

****

صبح ٿي چڪو ھو ۽ ھڪ فوجي در کولي اندر گھڙيو. ھي اھو ئي ھو، جنھن کي پنھنجي ساٿيءَ جي سنگدلي کٽڪي ٿي ۽ چوڻ لڳو، ”اڄ اسان وڃي رھيا آھيون.“

پوءِ ھن مون کي اُٿڻ ۾ مدد ڪئي ۽ ڏاڪڻيون چڙھڻ مھل بہ سھارو ڏنو. ھو مون کي ويڪري اڱڻ ۾ وٺي ويا. سچ ڪافي مٿي چڙھي چڪو ھو ۽ ان ھنڌان ال بيار ڪئمپ جو ھڪ وڏو حصو ڏسڻ ۾ ٿي آيو. مون جيڪي تفصيل پڙھيا ھئا، تن مان سمجھيم تہ آءٌ فوجين جي استعمال ۾ ايندڙ عمارت Court of Appeals ۾ آھيان، جتي الجزائر جي عدالت جو بئريسٽر ’علي بومند جل‘ مئو ھو ۽ ان ئي اڱڻ تان (جيئن مون کي ايذاءَ ڏيندڙ ٻڌايو ھو) ھن پنھنجو پاڻ کي ھيٺ آپگھات لاءِ اڇلي ڇڏيو ھو. اسين ھڪ ٻي ڏاڪڻ تان عمارت جي ھڪ مختلف حصي ۾ لھي وياسين، جتي منھنجي جيل جي اردليءَ مون کي ھڪ ننڍي اونداھي ڪوٺيءَ ۾ بند ڪري ڇڏيو. اھا الماڙيءَ جيڏي ھڪ ننڍي ڪوٺي ھئي، جنھن ۾ ڏينھن جي روشني بہ نہ ايندي ھئي. فقط ھڪ ننڍڙي ہر مان ڪجھ سھائي ايندي ھئي، جيڪو پٽ کان گھٽو مٿي ھو، ۽ ھڪ روشندان بہ کليو ٿي. آءٌ ڇڪي ٽاٽي گسڪي گھر جي ھڪ ڪنڊ تائين پھتس تہ جيئن پٽ کي سھارو ڏيئي پنھنجي ڪلھن جو درد ڪجھ گھٽائي سگھان جيڪي ڇڪجڻ سان ڇڻ نڪتا ٿي.

جلد ئي وراندي ۾ اچ وڃ وڌي ويئي، عمارت جاڳي رھي ھئي ۽ مون پنھنجو پاڻ کي ايذاءَ ڏيندڙن جي واپسيءَ لاءِ تيار ڪيو، پر ار اڪيلو آيو. ھن مون کي اٿارڻ لاءِ ڪلھن کان جھليو ۽ ڏاڪڻين جي ريلنگ تائين وٺي آيو.

”ھي ميجر اتئي .....“ ھن چيو.

منھنجي سامھون پارا ٽروپس جو ھڪ ميجر بيٺو ھو، جنھن پنھنجو پاڻ کي لڪائڻ لاءِ پنھنجي وردي ڪانہ پاتي ھئي. سندس مٿي تي نيرو BORT ھو. قد جو ڊگھو، شڪل شبيھ جو ٻجڙو ۽ ٽورو ٿُلھو. ھن نرم پر طنزيہ آواز ۾ مون کي چيو، ”تون خاطو آھين؟ توکي خبر ھئڻ گھرجي تہ اسين معلومات حاصل ڪرڻ تا گھرون ۽ اھا اسان کي ھر حالت ۾ ملڻ گھرجي.“

ھن فقط مون سان ملاقات ڪرڻ ٿي گھري. تنھن کان پوءِ مون کي واپس ڪوٺڙيءَ ۾ آندو ويو، پر اتي آءٌ گھٽو دير اڪيلو نہ رھيس جو ڪجھ گھڙين کان پوءِ ار اچي ويو. ھن پيري ساڻس چا ۽ ھڪ ٻيو پارا ھو، جنھن وٽ Magneto ھو. ھن دروازي جي چائنٺ تي اچي بيھي مون کي ڏنو ۽ چيو تہ:

”تون اجا بہ ٻڌائڻ نٿو چاھين؟..... بھتر آھي تہ توکي ٻڌائي ڇڏيان تہ اھو سلسلو توڙ تائين رھندو.“

آءٌ دروازي جي سامھون پٽ کي ٽيڪ ڏيو وينو ھئس. ھو اندر آيا ۽ ٻتي ٻاري منھنجي چوڌاري ويھي رھيا.

”مون کي ھن جي وات ۾ ڦسڻ لاءِ ڪا شيءِ کپي.“ چا چيو.

ھن اتي پيل ڊبن مان ھڪ ۾ ھٿ وڌو ۽ ھڪ گندو ٽوال ڪڍيائين.

”ھن جي ڪھڙي ضرورت آھي؟“ ار چيو. ”ھي پلي ڪيتريون ڀ دانھون ڪوڪون ڪري، پر اسين تہ ٽي منزلون زمين اندر آھيون.“

”پوءِ بہ ....“ چا چيو، ”مون کي گوڙ نٿو وڻي.“

ھن منھنجي پتلون لاٿي ۽ گنجي بہ لاٿائون ۽ برقي تارون منھنجي ڏڌن جي ٻنھي طرفن لڳايائون. ھو واري واري سان مشين استعمال ڪري رھيا ھئا. ھيءَ ڪلھ استعمال ڪيل مشين کان مختلف ھئي. مون جھٽڪي جي شروعات ۾ ئي رڙ ڪئي ۽ ھر نئين شاڪ سان رڙ تي ڪيم. منھنجي بدن جي حرڪت پھرينءَ جي پيٽ ۾ گھٽي گھٽجي ويئي ھئي، تنھنجي تہ ڪين بہ اميد ھئي جو ھن مون کي ڪنھن تختي سان ٻڌڻ مناسب نہ سمجھيو ھو. اذيت جي دوران آءٌ ھڪ لائوڊ اسپيڪر مان ايندڙ مشھور گيتن جو آواز ٻڌي سگھيس پئي. پڪ سان اھو آواز ڪنھن ويجھي ڪمري يا ميس مان پئي آيو. منھنجون رڙيون ان جي گوڙ ۾ دٻجي ٿي ويون ۽ ار جڏھن تي طبقا زمين اندر چيا ھئا، تہ ان جو مطلب بہ اھو ئي ھو. اذيت جو سلسلو جاري رھيو ۽ آءٌ ھوريان ھوريان سھپ جي قوت وڃائيندو ٽڪبو ويس. ڪڏھن ڪاٻي ٿي جھڪيس تہ ڪڏھن ساڄي. اوچتو ھڪ ليفٽيننٽ ھڪ تار ھيٺان ڪولي منھنجي منھن ۾ ھنئي ۽ آءٌ اچلجي ويس.

”اڙي ھن کي تہ ھي تو وڻي.“ چا چيو.

پوءِ ھنن پاڻ ۾ سس پس ڪري فيصلو ڪيو تہ مون کي ٿوري دير ساھي پٽڻ جو موقعو ڏنو وڃي.

”بجليءَ جون تارون ھٽي چڏ .....“ ار چيو. ”پاڻ کي وري بہ تہ ھتي اچڻو آھي.“

ھو تارن کي منھنجي گوشت ۾ چنبڙيل ئي ڇڏي ھليا ويا.

پوءِ ھوريان ھوريان آئون ننڊ جي گھيرٽن ۾ ونبو ويس ۽ سمھي رھيس. پر جڏھن منھنجي اک ڪُلي، ۽ مون ڪين ٻيھر ڏنو تہ ائين محسوس ٿيم، ڄڻ اجان گھڙي بہ مس گذريون آھن ۽ ان وقت مون کي وقت جو ڪوبہ اندازو نہ رھيو ھو.

”اٿي ويھ ....“ ار ڪونيءَ ۾ گھڙندي ٿڏو ھٽندي چيو.

مون ڪابہ حرڪت نہ ڪئي، ھن مون کي جھلي پت سان ٽيڪ ڏيئي ويھاريو ۽ گھڙي کن کان پوءِ بجليءَ جي ڪرنٽ جي ڪري تڙپي رھيو ھئس. مون کي محسوس ٿيو تہ منھنجي مدافعت ڪين وڏيڪ وحشي بڻائي رھي آھي ۽ ھو پريشان ٿيندا پيا وڃن.

”ھن جي وات ۾ بجلي ھڻ.“ ار چيو.

پوءِ ھن پنھنجو حڪم مڃائڻ لاءِ منھنجي نڪ جي چوٽيءَ مان جھليو ۽ مون جيئن ئي ساھ ڪڍڻ لاءِ وات ڪوليو، ھن اگھاڙي تار منھنجي تارونءَ تائين قسي ڏني ۽ گڏوگڏ چا مشين کي ھلائڻ شروع ڪيو ۽ مون کي برقي رو جي شدت جو احساس ٿيڻ لڳو ۽ مون ڳلو، چپ ۽ اکيون پنبڻين تائين تشنج جيان چڪبيون ۽ برنديون محسوس ڪيون ۽ ھر گھڙيءَ ان ۾ واڌارو ٿيندو پئي ويو.

هاڻي تار چا جهلي بيٺو هو.

حقيقت ۾ برقي رو جي ڪري منهنجيون ڄاڙيون اليڪٽروڊ سان ڳنڍجي ويون هيون ۽ ڪيتري به ڪوشش تي ڪيم پر منهنجي لاءِ ڏندن کي کولڻ ممڪن نه رهيو هو.

سڄيل پنجڻن جي هيٺان منهنجون اکيون باھ جي تصويرن سان ڀريل هيون ۽ روشن اقليدي نقشا منهنجي سامهون چمڪي رهيا هئا. مون سوچيو ته برقي جهٽڪن سان انهن کي پنهنجي حلقن مان ائين ٻاهر ڇڪجندو محسوس ڪري سگهان ٿو، ڄڻ ڪين اندران کي ٻاهر ڌڪيو پيو وڃي. برقي رو پنهنجي پوري شدت سان هئي ۽ منهنجي تڪليف به. اذيت مستقل هئي ۽ مون سوچيو ته هو مون کي ان وڌيڪ تڪليف پهچائي نه ٿا سگهن. پر مون ان کي ان ماڻهوءَ کي، جيڪو چرخي هلائي رهيو هو، هي چوندي ٻڌو:

”جهٽڪا هلڪا ڏي، پهرين آهستي ڏي ۽ پوءِ وري تيز ڪري ڇڏ.“

تنهن کان پوءِ مون برقي رو جي سختيءَ ۾ ڪمي محسوس ڪئي ۽ تشنج جهڙي ڪيفيت ۾ جنهن سان منهنجو بدن آڪڙجي ويو هو، ڪجھ گهٽتائي ٿي ۽ جڏهن هو چرخي ٻيهر زور سان هلائڻ لڳو، ته اوچتو برقي رو مون کي ٻيهر ڦونڊا ڦونڊا ڪرڻ لڳي. ان اوچتي ڪوٺ ۽ تڪليف جي زيادتيءَ کان بچڻ لاءِ آءٌ پنهنجو مٿو پوري قوت سان زمين تي هڻڻ لڳس ۽ هر ڌڪ سان ڪجھ سُڪون ٿي مليو. اهو ڏسي ار ويجهو اچي منهنجي ڪَن ۾ چيو:

”اهو نه سوچ ته اهڙيءَ طرح تون بيهوش ٿي ويندين .... اهو ڪڏهن به نه ٿيندو.“

نيٺ هو بيهي رهيا. روشنيءَ جا زاويا اڃا به منهنجي سامهون نچي رهيا هئا ۽ منهنجي ڪَنن ۾ اڃا تائين چرخي هلڻ جا آواز پي ٻريا. ڪجھ دير کان پوءِ آءٌ انهن تنهي کي پنهنجي سامهون بيٺل ڏسي رهيو هئس.

”ته پوءِ...... ؟“ ڇا چيو.

مون ڪوبه جواب نه ڏنو.

”توبھ ڙي منهنجا رب ......“ ار چيو ۽ ڳڏوڳڏ مون کي هڪ زورائتو ٿڦڙ وهائي ڪڍيو.

”ٻڌ ...... “ ڇا چيو ۽ هو ڪجھ پرسڪون نظر اچي رهيو هو.

”انهن سيني مان توکي ڇا هٿ حاصل ٿيندو؟ جيڪڏهن تون ڪجھ به نه ٻڌائيندين ته اسين تنهنجي زال کي جهلي ايندا سين. پنهنجو خيال آهي ته هوءَ اهو سهي ويندين؟“

ان پوائتي خواب ۾ آءٌ ڏاڍي ڏکيائي سان مڪارن جي ڪوڙ سبب ممڪن خطري جي ڊپ کان بچي سگهيس. پر مون ڄاتو ٿي ته هو گلبرٽيءَ کي اذيت ڏيئي سگهن ٿا، جو هو اڳ ۾ به گبرائيل گيمنيز، بلانشي موئن، ايلانتي لوپ ۽ ٻين نوجوان عورتن کي اذيت ڏيئي چڪا هئا. پوءِ مون کي اها به خبر پئي ته هنن مادام طوريءَ کي جيڪا ريڊيو الجيئر جي هڪ ناميارِي اداڪار جي زال هئي. ڪيس سندس گهر واريءَ جي موجودگيءَ ۾ ان ڪري تشدد جو

نشانو بڻايو ويو ته جيئن ھوءَ راز ٻڌائي. پر مان ڊڄي رهيو هئس ته هو پنهنجي ڌمڪيءَ کي عملي جامون پهرائڻ بابت منهنجي گهٻراهٽ ڄاڻي نه وٺن. پر پوءِ مون ڪجھ سُڪون جو ساھ کنيو، جو منجهائن ڪنهن کي چوندو ٻڌم ته: ”هن کي ڪنهن به ڳالھ جي پرواھ نه آهي.“

تنهن کان پوءِ هو مون کي اڪيلو ڇڏي هليا ويا. پر اهو خيال منهنجي ذهن ۾ مُترڪن جيان وسي رهيو هو ته ڪنهن به گهڙيءَ گلبرٽيءَ اذيت جي تختي سان ٻڌجي سگهجي ٿي.

****

ٿوري دير کان پوءِ چا هڪ ٻئي پارا ٽروپر سان گڏ موٽي آيو ۽ پنهنجي ڪارروائي ڪري موٽي ويا. هاڻي مون کي ائين محسوس ٿيو ته هو مستقل طور تي اچي وڃي رهيا آهن ۽ فقط ويساهي ڪٽڻ لاءِ ڪي منٽ مهلت ٿا ڏين، چا هڪ پيرو وري مون کي عذاب ڏنا ۽ بار بار هڪ ئي سوال ورجائيندو رهيو ته: ”گرفتاري کان اڳ واري رات ڪٿي ٽڪيل هئين؟“

هنن پارٽيءَ جي هڪ روپوش اڳواڻ جي تصوير منهنجي سامهون ڪئي: ”هي ڪٿي آهي؟“

مون چا ڏانهن ڏٺو جنهن سان هن پيري ار به گڏ هو، ۽ ورديءَ ۾ نه هئڻ ڪري ڏاڍو سهڻو وڻو پاتل هئس. اوڏيءَ مهل مون پنهنجو ڳلو صاف ڪيو ۽ هو اهو چوندو مون کان پري هٽي ويو ته:

”ڏس! هاڻ هي ڏڪڻ لڳو آهي.“

”ان سان ڪهڙو فرق ٿو پوي.“ ساڻس گڏ بيٺل هڪ ٻئي چيو.

”اها ڳالھ مون کي پسند ڪونهي ۽ صحت لاءِ پڻ خراب آهي.“

هو تڪڙ ۾ هو ۽ ڪيس ڊپ هو ته متان آءٌ ٽُڪي سندس سوٽ خراب نه ڪري ڇڏيان. مون سوچيو ته شايد ڪيس ڪنهن دعوت ۾ وڃڻو آهي، تنهن ڪري منهنجي گرفتاريءَ کان پوءِ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڏينهن ٻيو به لنگهي ويندو ۽ ان گهڙيءَ اوچتو ان خيال سان مون کي ڏاڍي سرهائي ٿي ته هي ظالم مون کي فتح ڪري نه سگهيا آهن.

ار جي وڃڻ کان پوءِ آءٌ گهڻي دير اڪيلو نه رهيس. هن گمنام ڪوٺڙيءَ ۾ هڪ عربيءَ کي وٺي آيا. ڪن پل لاءِ دروازو کليو، جنهن سان ڪجھ سهائي ٿي. مون هن جو پاڇو ڏٺو، وضع قطع ۾ هڪ خوش پوش نوجوان ٿي لڳو. سندس ڪرائين ۾ هٿڪڙيون هيون. هو اڳيان وڌيو ۽ اونداهيءَ ۾ هٿوراڙيون ڏيندو منهنجي پرسان ويهي رهيو. ٿوري ٿوري دير کان پوءِ آءٌ ڏڪڻ ٿي لڳس ۽ چرڪ ٿي پريم جڻ بجليءَ جو ڪرنٽ منهنجي پويان هجي. هن مون کي ڏڪندو محسوس ڪري ڳنجي منهنجي ڪلهن تي وجهي ڇڏيائين. هن مون کي جهليو جيئن آئون گوڏن ڀر بيهي پٽ ڏانهن منهن ڪري مُٺي سگهان.

تنهن کان پوءِ هن ليٽڻ ۾ مون کي سهارو ڏنو.

”ليٽي پؤ منهنجا ياءَ.“ هن چيو.

”آءٌ علي آهيان. ’الجير ريپبليڪن‘ جو اڳوڻو ايڊيٽر، ٻاهر وڃي هنن کي چئج تہ آءٌ مري ويس.“ مون ڪيس اهو چوڻ تي گهريو پر لفظ منهنجي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيا ۽ اهو چوڻ ۾ مون کي ڏاڍي ڪوشش ڪرڻي پئي. ۽ وقت بہ گهٽو نہ هو. اوچتو دروازو کليو، مون وراندي ۾ ڪنهن کي چوندو ٻڌو:

”هن کي هتي ڇو رکيو اٿوَ؟“ پوءِ هو عربيءَ کي وٺي ويا.

ٿوري دير کان پوءِ دروازو بيهر کليو. هن پيري بہ پارا هئا. هڪ ٽارچ ٻاري منهنجي منهن تي هنئي. آءٌ ڏڪن جو انتظار ڪرڻ لڳس، پر هنن مون کي هٿ بہ نہ لاتو. آءٌ اهو ڏسڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳس، تہ هو ڪير آهن، پر فقط انهن جو آواز ئي ٻڌي سگهيس.

”هي ايترو خطرناڪ تہ ڪونهي.“

”ها...... ڏاڍو خطرناڪ!“ ٻئي وراڻيو. ۽ هو هليا ويا.

اوچتو بجلي ٻاري وئي. هي ار جي ٽولي جا ماڻهو هئا.

”هن اجا سوڌي ڪجهہ بہ نہ چيو آهي.“

”فڪر جي ضرورت ڪانهي ...... اجهو منٽن ۾ تو ٻڌائي.“

”سچ! ٻئي چيو، ”تو ليفٽيننٽ کي پنهنجو خيال ٻڌايو آهي.“

”جي ......ها.“

آءٌ سمجهي ويس تہ منهنجي لاءِ گهاٽ گهڙجي رهيو آهي. ايتري ۾ هنن جي پويان ار کي بينل ڏٺم. پوءِ هو اڳيان وڌي اچي مون تي جهڪيو ۽ ڇڪي پٽ سان بيهاريائين، ۽ ڇڪي منهنجي ڳنجي لاٿائين. هن جون ٽنگون منهنجي ٽنگن کي سهارو ڏيئي رهيون هيون ۽ هو فرش تي بلڪل منهنجي سامهون بيٺو هو. پوءِ هن ورديءَ جي کيسي مان ماچيس ڪڍيو ۽ تيلي ٻاري منهنجي نگاهن جي سامهون آندائين ۽ اهو ڏسڻ لڳو تہ منهنجون نگاهون شعلي جو پيڇو ڪن ٿيون يا نہ ۽ آءٌ ڏڄي تہ ڪونہ رهيو آهيان. پوءِ هو تيلي ٻاريندو منهنجي مٿي ۽ ڇاتيءَ کي واري واري سان ساڙڻ لڳو، ڳڏوڳڏ پنهنجي نائب کي مخاطب ٿيندي چيائين:

”هاڻي تون شروع ڪري سگهين ٿو.“

اهو ٻڌي هن ڪاغذ جي اها مشعل ٻاري جيڪا هو ڪٽيو تيار بيٺو هو، ۽ منهنجي پيرن جون ترون ساڙڻ لڳو. سندس ان عمل تي مون نہ تہ ڪا رڙ ڪئيءَ نہ وري ڪا چرپر. آءٌ تہ بي حس ٿي چڪو هئس. جڏهن ار مون کي ساڙي رهيو هو تہ آءٌ هن جي اکين ۾ اکيون ملائي ڏسي رهيو هئس. اهو ڏسي ڪاوڙ ۾ اچي هو مون کي ڪُٽڻ لڳو.

بجليءَ جي ڪرنٽ منهنجي زبان، ڇپن ۽ ڳلي کي بلڪل ساڙي ڇڏيو هو ۽ هو ڪاٽ جيان سخت ٿي ويا هئا. ار کي اها خبر هئي تہ بجليءَ وسيلي عذاب ڏيڻ سان اُڃ تمام گهڻي ٿي لڳي. هن ماچيس رکي هٿ ۾ جڳ ۽ گلاس ڪڻندي چيو:

”تون ڪجهہ پيئندين، بہ ڏينهن ٿي ويا آهن، ۽ ڇئن ڏينهن کان پوءِ تون اُڃ وگهي مري ويندين ..... چار ڏينهن ڏڱها بہ ٿي سگهن ٿا ۽ تون پنهنجو پيشاب بہ چٽڻ چاهيندين.“ اهو چئي

ھن جڳ ۾ گلاس منھنجي اکين جي بلڪل سامھون آڻي انھي ۾ پاڻي اوتيو ۽ پوءِ پنھنجو وات منھنجي ڪَن جي ويجھو آڻيندي پٽاٽ ڪندي چيائين:

”ھا! ڳالھاءِ، تنھنجي ڳالھائڻ جي دير آھي ..... پوءِ تنھنجي پيئڻ لاءِ مَٽ پاڻيءَ جا حاضر ٿي ويندا.“

ھن گلاس جي ڪنارن جي زور سان منھنجا چَپ ڪوليا، گلاس ۾ پاڻي صفا ٿورو اوتيل ھئو ۽ آءٌ صاف پاڻيءَ ڪي گلاس جي تر ۾ چلندو ڏسي پي سگھيس، پر ھڪ ڦڙو بہ پي نہ ٿي سگھيس. ار جو منھن بلڪل منھنجي سامھون ھو ۽ منھنجي پاڻي پيئڻ جي ڪوشش تي ٺھڪ ڏيئي کلڻ لڳو.

”چوڪرن ڪي چئو تہ اچي ٽانٽلاس (Tantalus) جو عذاب ڏسن.“

ٻيا پارا ڪليل دروازي وٽ بينا ڏسي رھيا ھئا ۽ حد درجي جي ٿڪاوٽ جي باوجود بہ، جنھن جي خلاف آءٌ لڙي رھيو ھوس، مون پنھنجو ڪنڌ مٿي ڪٽي پاڻيءَ ڪي ڏسڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. جيئن منھنجو عذاب ھنن وحشين جي تفريح جو سبب نہ بڻجي.

”اڙي اسين ايترا خراب بہ ڪونہ آھيون. اسين تہ توکي پاڻي پيارڻ ٽا گھرون.“ اھو چئي ھن منھان منھن پريل گلاس منھنجي چپن تائين آندو. گھڙي ڪن ترسي، منھنجي نڪ مان جھلي ڪنڌ کي پويان ڪري سجو گلاس وات ۾ اوتي ڇڏيائين. اھو بنھ گندو ۽ ڏپارو پاڻي ھو.

منٽن يا شايد ڪلاڪن کان پوءِ ھڪ نئين مداخلت ٿي، ڪپتان ڊي آيو، ساڻس گڏ لو ۽ اھو ٿلھو پارا بہ ھو جنھن اربع واري ڏينھن جي اذيت ۾ حصو ورتو ھو. ھنن مون کي ديوار لڳائي بيھاريو ۽ لو تارون منھنجي ڪنن ۽ آڱرين تي چنبڙايون. آءٌ ھر جھٽڪي سان اڇلجيس ٿي، پر اف بہ نہ ٿي ڪيم. ھاڻي تہ آءٌ بلڪل بي حس ٿي چڪو ھئس. اھو ڏسي ڊي کين ترسڻ جو اشارو ڪيو.

ھو زمين کان ٿورو مٿيرو، ھڪ ڪوکي تي ويھي سگريٽ پيئڻ ۽ بلڪل نرم آواز ۾ ڳالھائڻ لڳو، جيڪو ٻين جي رنين ۽ ڏاڍاين جي بلڪل ابتڙ ھو، جيڪي اجا منھنجي ڪنن ۾ ٻري رھيون ھيون. ظاھري طرح ھو بلڪل غير اھم موضوعن جي باري ۾ ڳالھائي ۽ ڪل پوڇ ڪري رھيو ھو ۽ سوالن ڏانھن ھلڪو اشارو بہ نہ ڪيائين، جيڪي شروع ۾ زوري مون کي ذھن نشين ڪرايا ويا ھئا. ٻين ڳالھين کان سواءِ ھن مون کان پڇيو:

”توکي خبر آھي تہ فرينچ پريس فيڊريشن سان تمام گھڻيون اخبارون لاڳاپيل آھن.“

آءٌ کين جواب ڏيان ھا، پر پنھنجي ٿوٽ ۽ سخت ٿي ويل چپن کي ڏکيائيءَ سان چوري سگھيس، ۽ منھنجي ڳلي مان بس ھڪ مئل سيٽي نڪتي. ڏاڍي ڏکيائيءَ سان مون بہ ٿي ٻول ٻولڻ جي ڪوشش ڪئي ان دوارن ھو مون سان ڳالھائيندو رھيو، جڻ ھڪ سوال ٻئي سوال سان لاڳاپيل آھي.

”۽ آئون! ھو تنھنجو گھاٽو سنگتي ھو نہ؟“

اها ڳالهه خطري جي اشاري جيان هئي. آءٌ سمجهي ويس ته هو هوريان هوريان مون کي پنهنجي دلچسپي وارن موضوعن ڏانهن آڻڻ تو گهري، جيئن مون کي احساس ئي نه ٿئي. جيتوڻيڪ گهٽي مارڪٽ ۽ اذيت جي ڪري منهنجو هوش جاءِ تي نه هو، پر هڪ اڪيلو خيال، منهنجي ذهن ۾ وچ وانگر وراڪا ڏيئي رهيو هو ته، "ڪين ڪجهه به نه ٻڌائي ...... سندن ڪابه مدد نه ڪر." ۽ مون پنهنجي زبان بند رکي.

اهو ڏسي ڊي جو صبر ختم ٿي ويو ۽ اٿي ڪڙو ٿيو ۽ منهنجي منهن تي مُڪن ۽ ٺونشن جو وسڪارو لائي ڏنائين، ۽ منهنجو مٿو هن جي ٺونشن جي تال تي ڪڏهن هڪ طرف ته ڪڏهن ٻئي طرف ٿي جهڪيو. هاڻي مون ۾ ڪوبه احساس نه رهيو هو. ايستائين جو هن جو هٿ منهنجي طرف ٿي آيو، ته به مون اکيون نه ٿي پوريون. ٿوري دير کان پوءِ هو هنن کي پاڻي آڻڻ جي لاءِ چوڻ لاءِ ترسيو پوءِ هن جڳ ۽ گلاس ورتو جيئن پهرين ليفٽيننٽ ڪيو هو، تيئن منهنجي اکين جي سامهون پاڻي هڪ ٿانوَ مان ٻئي ٿانوَ ۾ اوتڻ لڳو ۽ گلاس منهنجي چپن تائين ائين آندائين جو آئون پي سگهان. پر مون پيئڻ جي ڪابه ڪوشش نه ڪئي. پاڻي پيئڻ ۾ منهنجي دلچسپي نه ڏسي هن گلاس پٽ تي رکي، گهڙي کن ترسي مون کي لت وهائي ڪڍي ۽ آءٌ گهوماتجي هڪ طرف ڪريس ۽ ڪرندي منهنجو هٿ گلاس کي لڳو، جنهن ڪري اهو هارجي پيو.

"اڙي هي اگهي چڏ...... نه ته هي ڇٽيندو." ار چيو. ڪجھ دير کان پوءِ ٻيهر دروازو کليو ته مون ار کي ٻن آفيسرن سان اندر ايندي ڏٺو، جن کي مون اڳ ۾ نه ڏٺو هو. انهن مان هڪڙو اونده ۾ هوريان هوريان هلندو مون وٽ آيو ۽ منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين:

"آءٌ جنرل ايم جو ايڊ- ڊي ڪيمپ آهيان." اهو ليفٽيننٽ ما هيو.

"توکي هن حال ۾ ڏسي مون کي سخت افسوس ٿيو آهي. تنهنجي عمر اجا ڇٽيهه سال کن مس آهي ۽ اها مرڻ واسطي ايتري ڪانهي." پوءِ هن مُڙي ٻين کي وڃڻ لاءِ چيو. "هي فقط مون سان اڪيلائيءَ ۾ رهاڻ ڪندو." اهو ٻڌي هو ٻاهر هليا ويا ۽ اسين ٻئي اڪيلا رهجي وياسين.

"توکي اهو پڪ آهي نه، ته متان هنن کي خبر نه پئجي وڃي ته تو سڀ ڪجهه ٻڌائي ڇڏيو آهي. ائين نه؟ پر منهنجو توسان مڙساڻو اقرار آهي، ته ٻڙڪ به ٻاهر ڪانه نڪرندي ۽ اسين تنهنجي حفاظت ڪنداسين. توکي جيڪا به خبر آهي سا مون کي ٻڌاءِ ۽ آءٌ هينئر ئي توکي اسپتال موڪليان. هفتي کان پوءِ تون فرانس ۾ پنهنجي زال ۽ ٻارن وٽ هوندين. اهو اسين توسان وچن ٿا ڪريون ...... پر جيڪڏهن نه...... ته پوءِ تون هميشه لاءِ گُم ٿي ويندين."

اهو چئي هو جواب جو اوسيئرو ڪرڻ لڳو. پر منهنجي ذهن ۾ جيڪو جواب هو سو مون ڏنو.

"اهو ڏاڍو خراب ٿيندو....."

”تنھنجا ٻار ٻہ آھن؟“ ھن چيو. ”آءٌ شايد ساڻن ملي سگھان .... تون چاھين تو تہ آءٌ کين ٻڌايان تہ آئون سندن پيءُ کي سڃاڻان تو؟..... تون ڪونہ ٻڌائيندين؟ پر جيڪڏھن تون مون کي ھينئر وڃڻ ڏنو تہ ٻيا موتي ايندا ..... ھن پيري ھو.....“

مون ڪوبہ جواب نہ ڏنو ۽ ھو اٿي ڪڙو ٿيو، پر وڃڻ کان اڳ چيائين:

”بس تنھنجي سامھون اھوئي رستو آھي تہ آپگھات ڪري ڇڏ.“ پوءِ مون ڪيس وراندي ۾ ٻين سان ڳالھيون ڪندو ٻڌو جيڪي سندس اوسيئڙي ۾ ھئا:

”ڏھن پندرھن سالن کان ھنن سيني جي ذھن ۾ فقط ھڪ ئي ڳالھ آھي تہ جيڪڏھن گرفتار ٿي ويا تہ کين ڪجھ بہ ڪڇڻو نہ آھي ۽ کين لڪائڻ جو ڪوبہ طريقو ڪونھي.“

مون محسوس ڪيو تہ آءٌ پنھنجي آزمائش جي ھڪ مرحلي تي پھچي ويو آھيان ۽ واقعي گھڙي کن کان پوءِ بہ پارا ڪمري ۾ آيا ۽ منھنجا ھٿ کولي مون کي سھارو ڏيئي بيھاريائون ۽ ائين اڳڻ ۾ وٺي آيا. ھر ٻن ٽن وِکن کان پوءِ ھنن مون کي ساھي کڻڻ لاءِ بيھڻ ٿي ڏنو. رستي ۾ ڊاڪٽين جي ويجھو بيٺل ٻن پارا ٽروپن کين ٽوڪيو: ”اڙي ھن مڙھ کي کيڏانھن کڻي پيا وڃو...... ھي ھي ھي ..... ھي تہ ڇُري بہ ڪونہ ٿو سگھي.“

مون وارن سونھن مان ھڪ ڇٽي ساڻن معذرت ڪئي.

****

مون کي وراندي جي ڇيڙي ۾ ڪابي طرف ھڪ ڪوليءَ ۾ نيو ويو، جيڪو اصل ۾ ھڪ غسل خانو ھو ۽ اجا جڙي راس نہ ٿيو ھو. ھڪ پارا مون کي پيرن ۽ ٻن ڪُلھن کان جھلي کڻي پٽ سان پيل ھڪ کٽ تي ليٽايو. ڪجھ گھڙين کان پوءِ مون کين بحث ڪندي ٻڌو تہ مون کي ھٿڪڙي ھڻڻ گھرجي يا نہ. ”ان جي ضرورت ڪونھي ..... ھي تہ ڇُري بہ نہ ٿو سگھي.“ ٻيو ساڻس سھمت ٿيو.

”اھو خطرو کڻي اسان کي پڇتائڻو نہ پوي .....“

نيٺ ھنن منھنجا ھٿ چيلھ جي پويان ڪري ٻڌڻ بدران اڳيان ڪري انھن ۾ ھٿ ڪڙيون وڌيون، ۽ مون کي آزاديءَ جو غير معمولي احساس ٿيو. ھو وراندي ۾ بيھي منھنجي باري ۾ ڳالھائڻ لڳا.

”ھن کي ڪجھ پاڻي پياريو ۽ ھر ڪلاڪ کان پوءِ ٿورو ٿورو ڏيندا وڃوس..... گھڻو نہ پياريوس نہ تہ طبيعت خراب ٿي وينديس.“

فرينچ لهجي واري هڪ پارا ٽروپر جيڪو مون سان گڏ آيو هو، سو هڪ ڪمبل ڪڻي آيو ۽ مون تي وجهي ڇڏيائين. هن مون کي پاٽي پياريو، مون ڏُک کان مس پيتو جو منهنجي اڄ مري چڪي هئي. ”توکي جنرل ايم جي تجويز سان ڪا دلچسپي ڪانهي.“ هن جي آواز ۾ ڪابہ دشمني نہ هئي.

”آخر تون نہ ٻڌائڻ تي ايترو ڳنڍ ٻڌيو ڇو بيٺو آهين. تون پنهنجن سنگتين کي دوکو ڏيڻ نٿو چاهين ..... ائين نہ؟ پر ان قسم جي مقابلي لاءِ واقعي همت کپي.“

مون ڪانئس اڄوڪي ڏينهن بابت پڇيو. هن جمع جي رات ٻڌائي ۽ هنن مون کي اربع کان اذيت ڏيڻ شروع ڪئي هئي.

وراندي ۾ قدمن جي آواز جو گوڙ جاري هو، جيڪو ٿوري ٿوري دير کان پوءِ ار جي احڪام جاري ڪرڻ واري تيز لهجي جي ڪري ٽٽو ٿي. اوچتو مون کي ڏاڍين پوائتين رڙين جا آواز ٻڌڻ ۾ آيا، جيڪي شايد پر واري ڪمري مان پئي آيا. اتي ڪنهن کي اذيت ڏني پئي ويئي ...... اها عورت هئي ۽ منهنجي دماغ ۾ خيال اچڻ لڳا تہ اها گلبرٽي آهي، ۽ مون سندس آواز سڃاڻي ورتو آهي. مون کي پنهنجي انهيءَ غلطيءَ جو احساس گهڻن ڏينهن کان پوءِ ٿيو.

اذيت سڄي رات جاري رهي ۽ آئون ڌيبل ڌيبل رڙيون، گاريون ۽ مارڪُٽ جا آواز ٻڌندو رهيس. جلد ئي مون کي خبر پئجي ويئي تہ اها رات ڪنهن خاص اهميت جي حامل نہ هئي، پر عمارت جي ٻين راتين جيان هئي. تڪليف ۽ تشدد دوران ٿينڊڙ رڙيون ۽ دانهون ”سينٽر ڊي ٽري“ لاءِ نيون نہ هيون. مون ڏٺو تہ ڪنهن بہ پارا ان ڳالھ ڌانهن ڌيان نہ ٿي ڏنو، پر مون کي پڪ آهي تہ ڪوبہ اهڙو قيدي نہ هوندو جنهن مون جيان عذاب سهندڙن جون پهريون ڀيرو رڙيون ٻڌي تڪليف ۽ ڏڪار کان رڙيون نہ ڪيون هونديون.

آءٌ ڪجھ ڪجھ هوش ۾ هئس ۽ پرھ ڦٽيءَ ڌاري سمهي رهيس ۽ تمام گهڻي دير کان پوءِ ڪلھ شام واري پارا مون کي جاڳايو. هو منهنجي لاءِ ٿورو گرم سوپ بہ کڻي آيو هو. اهو اربع کان پوءِ منهنجو پهريون کاڌو هو. مون سوپ جا ڪجھ چمچا ڏاڍي ڏکيائيءَ سان پيتا. منهنجي چپن، زبان ۽ ڄاڙين ۾ اڃا تائين برقي تار جي ساڙ سبب ڏاڍي تڪليف ٿي رهي هئي. منهنجي ٻين سڙيل عضون مان ڄاتي ۽ آڱرين جا زخم خراب ٿي ويا هئا ۽ مون کي لڱل هٿڪڙيون بہ لاٿيون ويون ۽ مون ڏٺو تہ آءٌ پنهنجو ڪابو هٿ استعمال ڪري نہ ٿو سگهان، جيڪو بلڪل بي حس هو. منهنجي ڪابي ڪُلهي ۾ بہ سخت سُور هو، جنهن جي ڪري آئون پنهنجي ٻانهن بہ کڻي نٿي سگهيس.

****

تنهن کان پوءِ اذيت ڏيندڙن کي مون شام جو ڏٺو، مون کي ائين لڳو ڄڻ هنن مون سان ڪونڙيءَ ۾ ملڻ جو فيصلو ڪيو هو. اهي سپاهي، آفيسر ۽ سويلين (جيڪي پڪ سان ڊي- ايس- ٽي سان لاڳاپيل هئا) جن کي مون اڳ ۾ ڪڏهن بہ نہ ڏٺو هو. سڀ اتي موجود هئا. هو پاڻ ۾ ائين ڳالهائي رهيا هئا ڄڻ اتي منهنجو ڪو وجود ئي نہ هو.

”ھون! تہ ھي ڪجھ بہ ٻڌائڻ نہ ٿو گھري.“ سويلين ھڪ ھمراھ چيو.

”اسان وٽ وقت آھي.“ ميجر چيو.

”پھريون ھڙئي ائين ھوندا آھن ..... مھينو..... بہ ..... ٽي ..... پر پوءِ نيٺ ھوڏ تان لھي سڀ ڪجھ آڪي ڇڏيندو.“

”ھي اڪاشي ۽ ايليٽي لوپ جھڙو آھي.“

”ھي چاھي ٿو تہ ھيرو بڻجي وڃان ۽ ڪجھ صدين کان پوءِ ڪنھن پيٽ تي سندس نالي جي تختي ھنئي وڃي.“

اھو چئي ھو پنھنجي مذاق تي ٺھڪ ڏيئي کِلڻ لڳو ۽ مون ڏانھن مڙي چيائين:

”اسان تنھنجي چڱي نموني پرگھور لڌي آھي.“

”ھن جي پنھنجي غلطي آھي.“ چا چيو.

”ڪيس ڪنھن بہ شيءِ جي پرواھ ڪونھي.“ ار چيو.

”ھن کي تہ پنھنجي پارٽيءَ کان سواءِ ٻي ڪا شيءِ سجھي ئي ڪونہ ٿي ..... ٻيو تہ وڃي ڪڏ ۾ پوي، پر پنھنجي زال ۽ ٻارن جي بہ پرواھ ڪانہ اٿس.“

ٻيو ڏينھن آچر جو ھو، ڪيس ٻيھر ار سان گڏجي ٿوري دير لاءِ اڇٽو ھو. ھو ٻئي مرڪي رھيا ھئا.

”تون اڃا بہ ھوڏ تان نٿو لھين؟“ چا مون کان پڇيو.

”پوءِ تہ تون پنھنجي لاءِ نيون ۽ ڪٺن مصيبتون ڪڙيون ڪري رھيو آھين، اسان وٽ توکي ٻڪائڻ لاءِ سائنسي طريقا بہ آھن.“ (ھن اھو لفظ ڏار ڏار ۽ تمام زور ڏيئي چيو.)

جڏھن ھو ھليا ويا تہ مون دروازو کڙڪائي اٿڻ لاءِ سھارو گھريو ۽ ھڪ پارا جي سھاري رنڌٽي ۾ ويس ۽ پيٽ تي ارڪ ڏيئي منھن تي پاٽيءَ جا ڇنڊا ھنيم. جڏھن ٻيھر موٽي اچي ليٽيس تہ ھڪ ٻئي پارا، لو جي انھيءَ اينگلو الجيرين اڌ ڪليل دروازي مان ٻوٽ ڪڍي ٺوڪ ھٽندي پڇيائين:

”ڪيئن ھاڻ ٺيڪ آھين نہ ....؟“

”ھا ....“ مون ساڳئي لھجي ۾ وراڻي ڏنمس.

مون چاھيو پئي تہ آءٌ ائين ئي ڳالھائيندو رھان تہ جيئن مون کي اندازو ٿئي تہ اڃا منھنجي واسطي چا ڪجھ باقي آھي ۽ اھي ڪھڙا سائنسي طريقا آھن، جيڪي مون تي ھو آزمائڻ چاھين ٿا. پر ھن ڏڪار مان ورندي ڏني:

”تو صحيح سمجھيو آھي، تنھنجو ڪيل اڃان ختم نہ ٿيو آھي ۽ اسين توکي ضرور ٻڪائينداسين.“

****

جڏھن ار مون کي جاڳايو تہ سومر جو صبح ٿي چڪو ھو. ٻن پارن سھارو ڏيئي مون کي بيھاريو ۽ اسين چارئي ڏاڪٽين تان ھيٺ لٿاسين.

"تون ڊڄين تہ ڪونہ پيو؟"

"نہ........" مون وراڻيو.

"منھنجو توسان وعدو آھي تہ توکي رھڙ اچڻ بہ نہ ڏيندس." اھو چئي ھن مون کي ھنڌ تي ليٽايو. جھڪي نس ڏنائين ۽ اسڪوپ سان منھنجي تپاس ڪيائين.

"ھي ٿورو گھبرايل ٿو ڏسجي، پر اسين ڪم شروع ڪري سگھون ٿا."

اھو ٻڌي مون ڏاڍو گھبرايو، جو ھو حرڪت قلب وسيلي منھنجي محسوسات سمجھي ويو ھو ۽ اھي ھڙئي تياريون منھنجي انھن خدشن جي تصديق ڪري رھيون ھيون تہ ھو مون تي **"سچائيءَ جي دوا"** جو تجربو ڪرڻ لڳا آھن. ڇا انھن ئي سائنسي طريقن جو ذڪر ڪيو ھو. مون اڄ ڏينھن تائين اخبارن ۾ پينٽوٿل (Pentothal) بابت جيڪي ڪجھ پڙھيو ھيو، گذريل ڏينھن اھو سڀ ڪجھ ياد ڪرڻ جي ڪوشش ڪيم. "جيڪڏھن مريض مضبوط ارادي جو مالڪ آھي تہ ڪيس سندس مرضيءَ جي خلاف ڪجھ بہ چوڻ تي مجبور ڪري نٿو سگھجي." ڪنھن چيو: "پھرين فقط پنج سينٽي ميٽر ڪيوب استعمال ڪج، جو ڪن تي اثر نہ ٿو ٿئي."

ھو اھو سوچي رھيو ھو تہ ڪجھ ماڻھن تي دوائن جو اثر نٿو ٿئي. پر ان گھڙي مون سمجھيو تہ ھن جو مطلب نفسياتي مزاحمت سان آھي ۽ فيصلو ڪيم تہ مٿن ظاھر ڪندس تہ مون ۾ مزاحمت ڪرڻ جي سگھ ڪونھي. مون سوچيو تہ دوا جو گھٽ ۾ گھٽ مقدار ۾ وٺڻ جو اھوئي بھترين طريقو آھي.

آءٌ گھبراھٽ ۽ سيءَ جي ڪري ڏڪي رھيو ھئس ۽ چيلھ تائين اگھاڙو ھئس، ڇوتہ منھنجي قميص اڄا مون کي موٽائي نہ ڏني ويئي ھئي. اھو ڏسي ھڪ پارا منھنجي مٿان ڪمبل وڌو ۽ اسپتال جو نوڪر منھنجي ويجھو آيو ۽ منھنجي کابي ٻانھن جھلي ربڙ جو ھڪ ٽڪرو ٻڌي نس ڪڍيائين ۽ سئي ٽنبي ڏنائين. مون ڪمبل جي ھيٺان پنھنجو ٻي حس ھٿ ساڄي پاسي جي پتلون جي کيسي ۾ وجھي سٽر ۾ زور ڏنو ۽ پاڻ کي محسوس ڪري اھو سوچڻ لڳس تہ جيستائين اھو چھاءُ محسوس ڪري سگھندس، تيستائين خبر رھنديم تہ آءٌ خواب ۾ نہ آھيان ۽ اھڙي طرح ھوشيار رھي سگھندس.

ملازم پچڪاريءَ کي ٻنھ ھوريان ھوريان دٻائي رھيو ھو ۽ دوا جو ڦڙو ڦڙو تي منھنجي رت جي گردش ۾ شامل ٿي ويو.

"آھستي آھستي ڳڻ." ڊاڪٽر چيو.

"ھاڻي شروع ڪر......"

”ھڪ- ٻہ- ٽي“ مون ڏھن تائين ڳڻيو ۽ پوءِ ائين ٻيھي رھيس ڄڻ ننڊ اچي ويئي ھجيم. ڪنڌ کان ٿورو مٿي مون کي ھڪ اھڙيءَ بي حسيءَ جو احساس ٿيو، جيڪو منھنجي سرير ۾ پکڙجي رھيو ھو ۽ مون کي بي ھوش ڪري رھيو ھو.

”ھڪ ٻہ ٽي ....“ ڊاڪٽر وري مون کي ڳڻڻ جي لاءِ چيو.

”ڳڻيندو رھ ....“ آءٌ سندس چيل انگ ورجائڻ لڳس.

”چوڏھن ...... پندرھن ...... سورھن ......“ ۽ پوءِ مون ڄاڻي واڻي ٻہ ٽي انگ ڇڏي وري اوٽيھن کان ڳڻڻ شروع ڪيو.

”ويھ ...... ايڪيھ ......“ ۽ پوءِ خاموش ٿي ويس ۽ ڪين چوندي ٻڌم.

”ھاڻ ٻي ٻانھن ۾.“

ڪمبل جي ھيٺان ڪيسي ۾ ھٿ وجھڻ لاءِ مون ھوريان ھوريان ٻانھن سرڪائي تہ جيسين منھنجا ننھن گوشت ۾ لڳل ھوندا، تيسين حقيقت سان وابستہ رھندس، پر پنھنجي مڙني ڪوشش جي باوجود بہ سمھي رھيس.

ڊاڪٽر ھوريان ھوريان منھنجي ڳل تي ٿڦڪي ھنئي ۽ پٽاٽ ڪندي ڏاڍي پنھنجائپ واري انداز ۾ چيو: ”ھينري، ھينري! آءٌ تنھنجو دوست مارسل آھيان ..... تون ٺيڪ تہ آھين نہ؟“

مون اکيون کوليون ۽ ڏاڍي ڪوشش کان پوءِ آھستي آھستي مون کي واقعي جو احساس ٿيو. ڪمري ۾ اونڌھ ھئي جو ھن پردا ڇڪي ڇڏيا ھئا. منھنجي ھنڌ جي چوڌاري پارا آفيسر وينل ھئا، جيڪي پڪ سان تجربو ڏسڻ لاءِ آندا ويا ھوندا. ھو ماٺ ڪري ٻڌي رھيا ھئا. مون ڊاڪٽر جي ھٿ ۾ ڪاغذ ڏٺو ۽ سمجھي ويس تہ انھن سوالن جي فھرست آھي، جيڪي ھو مون کان پڇڻ گھري ٿو.

پوءِ ھڪ بلڪل ڄاتل سڃاتل آواز مون کان پڇڻ شروع ڪيو، ڄڻ ڪو پراڻو دوست مون سان ڳالھائي رھيو ھجي. ھن مون کان اخبار ڪڍڻ دوران پيش ايندڙ تڪليفن بابت پڇڻ شروع ڪيو. ظاھري طرح تہ اھو بلڪل عام سوال ھو ۽ مون ڏاڍي سولائيءَ سان پنھنجو پاڻ کي جواب ڏيندو محسوس ڪيو. مون اخبار ڪڍڻ جي سلسلي ۾ ايندڙ سيني تڪليفن جو بيان شروع ڪيو ۽ پوءِ اھو بہ ٻڌائڻ لڳس، تہ اخبار جا صفحا ڪيئن لکبا آھن. مون کي ائين لڳو ڄڻ آءٌ نشي ۾ ڌت ھجان ۽ منھنجي جاءِ تي ڪو ٻيو ڳالھائي رھيو ھجي، پر مون ۾ ايترو شعور ضرور ھو تہ آءٌ اذيت ڏيندڙن جي ھٿ ۾ آھيان ۽ ھو چاھين ٿا تہ آءٌ پنھنجن سنگتين سان دغا ڪريان. پر اھو تہ رڳو تعارف جيان ھو. پوءِ ڊاڪٽر پنھنجي نائب کي پٽاٽ ڪندي چيو:

”ڏٺئہ، دوا اثر ڪري پئي نہ؟...... ڪم ڪرڻ جو اھوئي طريقو آھي.“

ھن منھنجو بيان اڌ ۾ ڪٽيندي مون کي آھستي چيو:

”هينري! مون کي ايڪس سان ملڻ لاءِ تو وٽ اچڻ لاءِ چيو ويو آهي..... هاڻ ٻڌاءِ ته آءٌ ڇا ڪريان.“

هن دوستاڻي ويس ۾ اهوئي سوال ڪيو جيڪو ڪيترا ڀيرا اڳ ۾ به اذيت ڏيندڙ مون کان ڪري چڪا هئا. منهنجي مدهوش ذهن ۾ هزارين تصويرون ڦرڻ لڳيون.

آئون هڪ گهٽيءَ ۾ هئس .... هڪ گهر ۾..... هڪ چوواٽي تي ..... سدائين ان مارسل سان گڏ جيڪو منهنجو پيڇو ڪري رهيو هو ۽ مون کان سوال مٿان سوال پڇي رهيو هو.

مون ڏاڍي ڪوشش ڪري اکيون کوليون ۽ ايتري دير تائين حقيقت تي قابو پائي ورتم جو ڀيهر نيم بيهوشي ۾ ٻڏي تي سگهيس. هن جواب حاصل ڪرڻ لاءِ مون کي آهستي آهستي لوڏيو.

”ايڪس ڪٿي آهي؟“

مون بي معنيٰ جملو چيو.

”مون کي حيرت آهي.“ مون ڪيس چيو.

”ته توکي مون وٽ موڪليو ويو آهي، پر مون کي خبر ڪونهي ته ايڪس ڪٿي آهي.“

”جڏهن هو توسان ملڻ چاهيندو آهي، ته پوءِ ڇا ڪندو آهي؟“

”هو مون سان ڪڏهن به ملڻ نه چاهيندو، هن جو مون سان ڪوبه واسطو ڪونهي.“

”ها بلڪل! پر پوءِ به جيڪڏهن هو تو سان ملڻ چاهي ته ڪهڙو طريقو اختيار ڪندو.“

”هو پڪ سان مون کي خط لکندو، پر وٽس ائين ڪرڻ جو ڪو سبب ته ڪونهي.“

دوا جي باوجود به مون کي ضرورت موجب پنهنجو پاڻ تي ڪنٽرول هو ۽ آءٌ هنن وحشين سان ڳالهائڻ دوران هر ممڪن ڪوشش ڪري رهيو هئس ته محتاط رهان.

”ٻڌ ...... !“ هو وري چوڻ لڳو.

”مون وٽ ايڪس جي فائدي جو هڪ ڪم آهي، تنهن ڪري مون کي ساڻس ضروري ملڻو آهي، جيڪڏهن هو توکي مليو ته ڇا تون هن ۽ منهنجي وچ ۾ ڪو رابطو قائم ڪري سگهندين.“

”آءٌ ڪو وعدو ڪري نه تو سگهان.“ مون ڪيس چيو: ”پر جيڪڏهن هن مون سان ملڻ گهريو ته مون کي ڏاڍي حيرت ٿيندي.“

”نيڪ آهي! پر اتفاق سان جيڪڏهن هو اچي ويو ته آءٌ توسان ڪيئن ملان؟“

”تون رهندو ڪٿي آهين؟“ مون ڪانئس پڇيو.

”26- ريو مچلٽ، ٽين ماڙ جي ڪابي پاسي، مارسل جي پڇا ڪج.“

”نيڪ آهي.“ مون وراڻيو.

”آءٌ پتو ياد رکندس.“

”اھو بھتر طريقو ڪونھي، جو مون توکي پتو ڏنو آھي، ۽ تون بہ پنھنجو پتو مون کي ڏي ..... پروسو رک.“

”نيڪ.“ مون ڪيس چيو.

”جيڪڏھن تنھنجي مرضي اھا ئي آھي تہ نيڪ ٻن ھفتن کان پوءِ ڇھين وڳي تون ’پارڪ ڊي گلئڊ‘ جي اسٽيشن واري پل وٽ مون سان ملين سگھين ٿو. ھاڻ مون کي وڃڻ کپي، گھٽيءَ ۾ ائين بشنين جيان ھلڻ مون کي پسند ڪونھي.“

”تون پارڪ ڊي گلئڊ وٽ رھين ٿو..... پنھنجو پتو مون کي ڏي.“

آءٌ ٿڪي چڪو ھئس ۽ وڏيڪ ڳالھائڻ نہ ٿي گھريم سو تيز ٿيندي چيم:

”تون منھنجو وقت پيو زيان ڪرين ..... چڱو الله بيلي.“

”الله بيلي.“ ھن وراڻيو.

پڪ سان ھو گھڙي ڪن مون کي ڏسڻ لاءِ بيٺو ھوندو تہ آءٌ سمھي رھيو آھيان يا نہ، ۽ پوءِ مون پنھنجي ويجھو ڪنھن کي پٽاٽ ڪندي ٻُڌو:

”ھاڻي وڌيڪ ھي اکر بہ ڪونہ ڪڇندو.“

تنھن کان پوءِ سيئي اتي دروازي ڏانھن ويا، جيئن ڪيل ختم ٿيڻ کان پوءِ ٿيندو آھي. ھڪ ڇٽي ويندي ويندي بجلي ٻاري ۽ اوچتو آءٌ بلڪل ھوش ۾ اچي ويس. ھو ھڙئي دروازي جي ويجھو ھئا. ڪجھ ٻاھر نڪري چڪا ھئا ۽ ڪجھ اجا اندر ھئا، جن ۾ ار ۽ چا بہ ھئا ۽ اجا تائين مون ڏانھن ڏسي رھيا ھئا. ڪين ڏسي مون پوري سگھ سان رڙ ڪئي:

”اوھين برقي تار ٻيھر آڻي سگھو ٿا، آئون بلڪل تيار آھيان ۽ اوھان کان ڊڄان ڪونہ ٿو.“

ان کان اڳ جو اھي بہ پارا مون کي پنھنجي تحويل ۾ وٺن جن مون کي ھتي آندو ھو، اسسٽنٽ منھنجي زخمن جي ملم پٽي ڪئي، ۽ منھنجي ڇاتي ۽ ڏُن وٽ پلستر ھنيو ۽ پوءِ ھو مون کي سھارو ڏيئي ٻيھر پنھنجي ڪوليءَ ۾ وٺي ويا. اتي ھڪ ڇٽي پنھنجي ڪيسي مان بہ گوريون ڪڍي مون کي ڏنيون ۽ کائڻ لاءِ چيو. مون اھي وٺي زبان ھيٺان رکيون ۽ پاڻيءَ جو ڍُڪ پي چيم: ”ھاڻي نيڪ آھي.“

دروازو بند ٿيندي ئي مون اھي ٿُڪي ڇڏيون، شايد اھي اسپرين جون گوريون ھيون، پر ھاڻي تہ آءٌ نيڪ نموني سان سوچي بہ نٿو سگھان ۽ ھر نئين شيءِ جي خلاف سخت مزاحمت محسوس ڪري ھئس، جو سمجھيم تہ متان ڪنھن نئين علاج جي شروعات نہ ٿئي. مون سوچيو، مون کي محسوس ٿيو تہ منھنجي حالت نارمل نہ آھي، منھنجي دل ۽ نس تيزيءَ سان حرڪت ڪري رھيون ھيون.

منھنجي مارسل سان ملاقات ٿي ھئي. پينٽوٽل جو پوت گوشت جو ڍڳ ٻڌجي ويو. ھن پيري تہ آئون سندس سوالن جا جواب نہ ڏيڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو ھئس پر ٻئي پيري ڪيس ڪيئن شڪست ڏيئي سگھندس. مون کي خبر آھي تہ آءٌ بدحواسيءَ جي عالم ۾ آھيان. مون

اھو يقين ڪرڻ لاءِ پاڻ کي ڇھنڊڙي وجھي ڏٺو تہ ڪٿي آءٌ خواب تہ نہ پيو ڏسان. پر ھر ڀيري جڏھن آئون حقيقت ڏانھن ٿي موٽيس، پر دوا جي ڪري پيدا ٿيل خدشن کي دور نہ ڪري سگھيس.

”اڇ، اسين وڃون پيا.“

اھي ٻئي منھنجي شفاخاني جا سرواڻ ھئا. ان وقت گھٽي دير ٿي چڪي ھئي، شايد رات جا يارھن ٿيا ھئا. اسين ڏاڪٽيون چڙھي رھيا ھئاسين، جو مون کي خيال آيو تہ ھو مون کي آپگھات ڪرائي رھيا آھن. پر انھيءَ وقت منھنجي حالت اھڙي ھئي جو ان خيال جو مون تي ذرو بہ اثر نہ ٿيو.

”مون کي عذاب ڏنا ويا پر مون ھڪ اکر بہ نہ ٻڌايو. دوا جو مون تي ڪوبہ اثر نہ ٿيو- اھا پڇاڻي ھئي.“

****

شام جو مون کي ٻي عمارت ۾ نيو ويو، پر اتي آءٌ گھٽي دير نہ ٽڪيس. رات جو ھو مون کي ڪوليءَ ۾ وٺي ويا. ان دوران مون ورانڊي ۾ جيڪا ٿوري گھٽي ڳالھ ٻڌي، تنھن مان انھن احڪامن جي تشريح ٿي ويئي. ھو ھڪ ڪميشن (1) (مون کي پتو ڪونھي تہ ڪھڙي جي اچڻ جو اوسيئڙو ڪري رھيا ھئا ۽ اھو تمام ضروري ھو تہ ھو مون کي نہ ڏسن.

(1) اھا ڪميشن دي سائو گارڊ (Commission de sawe Garde) ھئي جنھن جو مک جنرل ذيلر ھو.

تنھن ڪري مون کي ٻي عمارت ۾ لڪايو ويو، جيڪا اصل ۾ سينٽر دي ٽري جو حصو ھئي.

ھنن ھڪ ڀيرو وري بہ مون کان سوال پڇڻ جي ڪوشش ڪئي. پھرين چا ۽ پوءِ دي. ساڻن ھڪ ٻيو شخص بہ گڏ ھو، جنھن کي مون نہ سڃاتو. ھنن ساڳي منزل تي مون کي آفيس ۾ گھرايو. آءٌ سندن سامھون ويٺو ھئس ۽ ھنن ڪيترا ڀيرا مون کان ساڳيا سوال پڇيا، پر اڳ جي ڀيٽ ۾ نرمي ۽ خوش اخلاقيءَ سان: ”ان سوال جو جواب آءٌ اذيت دوران اڳ ۾ ئي ڏيئي چڪو آھيان،“ مون کين چيو.

”۽ منھنجو جواب آھي تہ آءٌ نہ ٻڌائيندس.“

ھو مُرڪيا پر زور ڪونہ پريائون. پوءِ دي مون کي چيو: ”تنھنجي گھر جو مسواڙ نامون تنھنجي ئي نالي تي آھي نہ؟ ان سوال جو جواب تہ تون ڏيئي سگھين ٿو. پر جي تون نہ ٻڌائيندين تہ اسين خود بہ پتو لڳائي سگھون ٿا. اھو تہ تون بہ سمجھين ٿو تہ اھو سوال ايترو اھم ڪونھي.“

”جيڪڏھن اوھان خود خبر وٺي سگھو ٿا تہ پوءِ مون کان پڇڻ جو مطلب؟ بھرحال آءٌ توھان جي ڪابہ مدد نہ ڪندس.“

ان ڳالھ ٻولھ ۾ ٻہ ٽي منٽ مس لڳا ۽ پوءِ چا مون کي ڪوليءَ ۾ ڇڏي ھليو ويو.

ڪجھ ڏينھن کان پوءِ جنرل ايم جو ڊي ڪيمپ ’ليفٽيننٽ ما‘ مون وٽ آيو ۽ اچڻ شرط سواءِ ڪنھن ٺوڪ ۽ ڇٽر جي مون کي چيائين تہ ڪيس منھنجي سنئي حالت ڏسي ڏاڍي سرھائي ٿي آھي. ھو گھٽ ڳالھائو ھو ۽ مون کي الجيريا تي قبضي جي باري ۾ فوج جا سياسي خيال ٻڌايائين.

مون کي ڳالھين ۾ منجھڻ جي ڪابہ ضرورت نہ ھئي. مون ڪيس فقط اھو چيو تہ خوش قسمتيءَ سان فرانس جا ٻيا بہ نمائندا ۽ عظمت جا نشان آھن ۽ ائين مون ڪيس سندس ٻينڪن واري ردي دليلن جو ٺوڪ سان جواب ڏيڻ مناسب سمجھيو. پوءِ ھن پنھنجي اچڻ جو مقصد ٻڌايو ۽ مون کي ھڪ نئين پيشڪش ڪرڻ لڳو:

”ھو توکي ٻيھر پنھنجي سوالن جا جواب ڏيڻ لاءِ زور نہ ڀريندا، پر تون پنھنجي راءِ موجب الجيريا جي موجوده سياسي حالتن ۽ مستقبل جي باري ۾ ھڪ ڪتابڙو لکي ڏي، تنھن کان پوءِ توکي آزاد ڪيو ويندو.

مون سندن اھا آڇ ٺڪرائي ڇڏي.

”چو--؟“ ھن پڇيو.

”توکي پڪ آھي تہ اھو اسين تنھنجي خلاف استعمال ڪنداسين.“

”ھڪ تہ اھا ڳالھ آھي.“ مون وراڻيو. ”ٻيو تہ آءٌ اوھان جي مدد ڪرڻ جو ڪوبہ ارادو نہ ٿو رکان. پر جيڪڏھن اوھين الجزائر جي حالتن جي باري ۾ منھنجي ۽ منھنجي سنگتين جي راءِ ڄاڻڻ گھرو ٿا، تہ الجير ريپبليڪن جا پراڻا پرچا ڏسي سگھو ٿا. ھونئن بہ ھاڻ اسان جي آفيس تي اوھان جي اخبار لي- بلڊ (Le Bled) جي قبضي ڪان پوءِ اھي اوھان وٽ ضرور ھوندا.“

ھن مون تي وڌيڪ زور بار نہ وڌو ۽ ھڪ ٻئي موضوع طرف ايندي چٽي طرح چيائين:

”ھا! مون وٽ تنھنجي زال ۽ وڪيل آيا ھئا. ھنن مون کان تنھنجي جيئري ھئڻ جي باري پڇيو، مون وراڻيو، اڃا تہ تون جيئرو آھين.“

ڪن ترسي وري چيائين: ”اھا ڏاڍي افسوس جوڳي ڳالھ آھي ۽ مون کي تون پسند آھين، آءٌ تنھنجي مزاحمت کي تحسين لائق ٿو سمجھان چوتہ توکي شايد ٻيھر ڪڏھن بہ ڏسي نہ سگھان.“ انھن الوداعي ٻولن سان ڳڏ ھو ھليو ويو.

منھنجي گرفتاريءَ کان ھڪ مھينو پوءِ، ھڪ شام جو ”لو ڊي“ وٺي ھلڻ لاءِ مون کي ھينين منزل تي ھڪ آفيس ۾ آندو ويو، جتي پارا جو ھڪ ڪپتان جنھن کي فارن ليجن فوج جو سائو Beret پاتل ھو، منھنجي اوسيئڙي ۾ ھو. ھن جو منھن چاقوءَ جي ڌار جيان ڊگھن

نشانن سان ڀريل هو. اکين ۾ نفرت جا اُلا ۽ چَپ تلها هئس. مون کي هن جي سامهون ويهاريو ويو، اجا آءٌ وينس ئي مس، جو اهن اتي منهنجي منهن تي هڪ مُڪ وهائي ڪڍي ۽ آءٌ پٺ تي ڪري پيس ۽ منهنجي عينڪ کي ٽڏو هٽي پري ڪيائين جيڪا اجا ڪجھ ڏينهن اڳ مون کي موٽائي ڏني ويئي هئي.

ان مهل ”لو“ اندر داخل ٿيو ۽ سامهون دريءَ وٽ بيهي رهيو. هن ماهر جي موجودگيءَ ۾ مون کي خيال ٿيو ته شايد اجا ڪجھ اذيت باقي آهي. پر آءٌ پٺ تان اٿيس ته ڪپتان ويهي رهيو.

”سگريٽ پيئندين ....؟“ اوچتو هن پنهنجو طريقو بدلائيندي چيو.

”نه، آءٌ سگريٽ ڪونه پيئندو آهيان ۽ آءٌ ”توهان“ سان مخاطب ٿيڻ کي وڌيڪ ترجيح ڏيندس.“ مون ڪيس چيڙي، اهو ڄاڻڻ تي گھريو ته هو اڳتي ڇا ٿو ڪرڻ چاهي ۽ اها اذيت آهي يا دوستاڻي ڳالھ. مون کي ائين محسوس ٿيو ته هو ڇا به ڪري پر منهنجي قسمت جو فيصلو اڳ ۾ ئي چڪو آهي. هن وراڻيو: ”اهو اهم ڪونهي.“ تنهن ڪان پوءِ هن مونکي ”توهان“ ڪري ئي مخاطب ڪيو. مون ڪانئس پڇيو:

”آءٌ پنهنجي عينڪ ڪٿي سگھان ٿو؟“ هن سمجهيو ته منهنجو مقصد سندس منهن کي چڱي طرح ياد رکڻ آهي، ”جيڪڏهن تون چاهين ته مون کي چڱي طرح ڏسي سگھين ٿو. آءٌ مشهور ايس- ايس ڪپتان ”فا“ آهيان ..... تو منهنجو نالو ته اڳ ۾ ٻڌو هوندو؟“

آءٌ ولا- ايس- ايس ۾ ايذاءُ ڏيندڙن جي سربراھ فا سان گڏ هئس، جيڪو خاص طور تي خوني مشهور هو.

ائين پي لڳو ته کيس ان ڳالھ جو افسوس هو ته نفرت کيس لوڙهي ويئي. هن اطمينان سان گفتگو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ڀهريون تاثر ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ڀهريون تاثر ختم ڪرڻ لاءِ بيئر جون ٻه بوتلون گهرايائين. آءٌ هوريان هوريان پيئندو ۽ کيس ڏيان سان ڏسي رڳيو هئس ته ڪاوڙ ۾ اچي هو بوتل منهنجي ڏندن ۾ نه هڻي ڪڍي.

”تو وٽ مون بابت گهٽي ڄاڻ هوندي. جيتوڻيڪ آءٌ خطرن ۾ پوڻ ڄاڻان ٿو پر ٻڌاءِ ته جيڪڏهن حالتون بدلجي ويون ته پوءِ تون مون سان ڇا ڪندين.“ پوءِ هو انهيءَ انداز ۽ لهجي ۾ آزادي پسند اديبن، مصورن ۽ صاحب ادراڪ ماڻهن جي باري ۾ تقرير ڪرڻ لڳو. سندس سڄي ڳالھ ٻولھ انهن موضوعن کان اڻ ڄاڻائيءَ سان ڀريل هئي ۽ منجهس ايتري ته نفرت هئي، جو سندس هڏبي چمڙيءَ جون ليڪون ڇڪجي ڪل جهڙيون ٿي ويون هيون. مون کيس ڳالهائڻ ڏنو، البت ڪنهن ڪنهن مهل اهو خيال ايندي مداخلت ٿي ڪيم، ته اذيت لاءِ ڏنل وقت کي گهٽائي سگھان. ڇوته منهنجي خيال ۾ مون کي اجا به ايذاءُ ملڻو هو.

هن مون ڪان ساڳيائي سوال پڇيا پر جوابن لاءِ زور ڪونه ڀريائين. پوءِ هو وري سياست تي آيو ۽ ڪمري ۾ ڇرين جيان اچ وڃ ڪندو ڪيڏي مهل تيز ته ڪيڏي مهل آهستي

ڳالهائيندو رهيو. ڪيس پڪ هئي تہ مراقش جي لڙائي تيونس ۾ بہ پکڙجي ويندي، ڪيس ان ڳالھ جو افسوس هو تہ نھر سوئيز جي جهڳڙي چئني طرفن باھ چونہ لڳائي.

”ڪيڏو نہ چڱو ٿئي ها ؛ اسين آمريڪين جي خلاف وڙهون ها ...... جنهن سان گهٽ ۾ گهٽ اصل حالتون تہ سامهون اچي وڃن ها.“

****

پر ان آخري جانچ ۽ تبديليءَ کان اڳ ۾، جنهنجو مون کي ڪنهن بہ ڳالھ مان اندازو نہ ٿيو هو. ان دوران مون ڏنو تہ ايذاءَ ڏيندڙ ڪارخانو ڪيئن تو ڪم ڪري. پنهنجي ڪوليءَ جي ٿالي جي سوراخ مان ورانڊي جو ڪجھ حصو، جت ؛ ڏاڪٽيون ڏسي ٿي سگهيس. پت جي سنهي هئڻ سبب پرپاسي جي ڪمرن مان ايندڙ آواز بہ چٽا ٻڌي ٿي سگهيس.

هڪ رات ار پنهنجا ماڻهو هڪ ئي وقت سيني ڪولين تي حملو ڪرڻ لاءِ موڪليا. هو هٿن ۾ ربڙ جون نليون ڪٽي ڪاهي پيا.

”اُت ....“ منهنجي ڪوليءَ جو دروازو زور سان ڪليو ؛ ڪنهن ڳنڙ ڪان جهلي مون کي مُڪ هنئي ؛ اٿڻ لاءِ چيو.

آءٌ اٿي ڪڙو ٿيس، پر ورانڊي مان لنگهندي ار مون کي چڏي ڏيڻ لاءِ چيو. هنن مون کي اندر ڌڪو ڏيئي ٻاهران دروازو بند ڪري چڏيو ؛ آءٌ ٻيهر اچي تڏي تي ليٽيس. ان دوران سجي عمارت رڙين، ڊوڙن، گارين ؛ مارڪٽ جي آوازن سان ڀُري اٿي.

روزانو صبح يا شام جو جڏهن اڌ دروازو ڪولي مونکي منهنجو ڪاڌو ڏنو ٿي ويو يا جڏهن آءٌ وهنجڻ لاءِ ورانڊي مان لنگهندو هئس، جيڪي هڙئي پنهنجي ڪولين ڏانهن پيا ويندا هئا انهن مان ڪي مون کي اخبار جي تنظيم جي جلسن ۾ ڏسڻ جي ڪري سڃاڻندا هئا باقي فقط منهنجي نالي کان واقف هئا. آءٌ سدائين چيلھ تائين اگهاڙو هوندو هئس. منهنجي بدن تي مارڪُٽ جا وڏا نشان موجود هئا. چاتيءَ ؛ هٿن تي پٽيون ٻڌل هيون. هو مون کي سڌ ڪندا هئا، ڪين خبر هئي، تہ مون کي سندن جيان ايذاءُ ڏنو ويو هو.

(7)

اهڙي طرح اٽي هڪ مهينو رهيس ؛ موت هر گهڙي منهنجي سامهون هو. موت اج شام جو بہ اچي سگهي ٿو تہ سياڻي صبح جو بہ. منهنجي ننڊ اجا بہ پوائٽن خوابن ؛ اعصابي صدمن سان پريل هئي، جنهن چرڪ پري مون کي جاڳائي ٿي چڏيو.

جڏهن هڪ رات جو اوچتو چا منهنجي ڪوليءَ ۾ آيو تہ مون کي ڪابہ حيرت ڪانہ ٿي. ان وقت ڏھ ٿيا هئا ؛ آئون دريءَ وٽ بيٺو بوليوارڊ ڪليمنڪو طرف ڏسي رهيو هئس، جتان ڪجھ موٽرون اجا بہ لنگهي رهيون هيون. هن مون کي فقط ايترو چيو:

”تيار ٿي وٺ اسين پري نہ پيا وڃون.“

مون پنهنجي قاتل ۽ ميري گنجي پاتي. کيس وراندي ۾ چوندي ٻڌم ”آئون ۽ جارج کي ٻه وني اچو پر کين ڏار ڏار وني ويندا سين.“ اھو ٻڌي مون گھٽ ۾ گھٽ ڏھ پيرا پاڻ کي زندگيءَ جا آخري پساھ کڻڻ لاءِ تيار ڪيو، جنهن کي منهنجي خيال موجب چڏڻ وارو آهيان. مون هڪ پيرو وري گلبرتيءَ بابت سوچيو، انهن سيني بابت سوچيو، جن سان مون کي محبت هئي ۽ انهن جي دردناڪ صدمي بابت سوچيو. پر انهيءَ ذهني چڪتاڻ منهنجو ڪنڌ متي ڪنيو جو آءٌ ڪابه هيٽائي ڏيکارڻ کان سواءِ لنگهي ويو هئس ۽ ان خيال مون کي ڏڍ ڏنو ته آءٌ عقيدن ۽ جنگ ۾ پنهنجي سنگتين سان گڏ اهڙو با وفا موت مرندس جنهن جي مون کي سدائين خواهش هئي.

مون اڳڻ ۾ هڪ موٽر جي چالو ٿيڻ ۽ پوءِ ان جي لنگھڻ جو آواز ٻُڌو. گھڙي کن کان پوءِ ”ولاڊي اوليور“ ڏانهن مشين گنن جي هڪ ڊگھي ڪڙڪ ٻڌم. مون دل ۾ سوچيو. ”آئون ......“

جيتري دير ته تي سگهيو آءٌ درين جي سامهون رات جي هوا ساه ۾ سموئڻ ۽ شهر جون روشنيون ڏسڻ لاءِ بيٺو رهيس.

ڪلاڪَ لنگهي ويا، پر چا يا ٻيو ڪو مون کي وٺڻ نه آيو.

(8)

منهنجو داستان ختم تي چڪو آهي، مون ڪڏهن ٻه اهڙي ڏکي شيءِ نه لکي آهي. شايد ان واسطي ته اهي هڙئي واقعا اجا منهنجي ذهن ۾ تازا آهن. شايد ان ڪري ته، منهنجي خيال ۾ آءٌ جنهن ڊيجاريندڙ خواب کي پويان چڏي آيو آهيان، ٻيا اجا ٻه ان ۾ رهن پيا، جنهن سان ان پوائتي جنگ جو جاري رهڻ يقيني ٿيو وجي. پر منهنجو اهو فرض آهي ۽ مون کي هر اها شيءِ چئي چڏڻ کپي، جنهن جي مون کي خبر آهي.

هي سِٽون مون پارا کي چڏڻ کان چار مهينا پوءِ ”الجير جي سول جيل“ جي 72 نمبر کوليءَ ۾ لکيون هيون.

اجا ڪجھ ڏهاڙا اڳ جيل جي اڳڻ ۾ الجزائر جي ٽن سپوتن جو رت الجير جي فرزند ۽ ويٽنون جي لهوءَ سان ملي ويو، جڏهن جلاد انهن سزا ڪاڏلن کي وٺڻ ويو ته انهيءَ بي پناھ رڙ ۾ جيڪا ان گھڙيءَ سيني قيدين مان ايري ۽ ان مڪمل ۽ گنڀير سانت ۾، جيڪا ان کان پوءِ پکڙي، الجزائر جو روح ڦڙڪيو. هن جا لڙڪ اونده ۾ چمڪندا منهنجي کوليءَ جي سيخن تي اچي ڪريا. محافظن هڙئي در بند ڪري چڏيا، پر اسين هڙئي وات بند ٿيڻ کان پهرين هڪ سزا ڪاڏل جو اهو نعرو ٻڌي سگهياسين:

”الجزائر زنده باد ...... الجزائر زنده باد.“

۽ ان گھڙيءَ جڏهن ٽنهي سورمن مان پهريون ڦاسيءَ تي چڙهيو ته عورتن جي هڪ حصي مان آزاد الجزائر جو ترانو هڪ ئي آواز ۾ گونجيو:

”اسان جي جدوجھد سان،
آزاد مَردن جا آواز اڀرن ٿا.“

مون کي اھو سڀ ڪجھ انھن فرانسيسين جي لاءِ چوڻو آھي جيڪي منھنجو ڪتاب پڙھندا. آءٌ چاھيان ٿو تہ ھو سمجھن تہ، الجزائر جا ماڻھو ڪين پنھنجي اذيت ڏيندڙن کي فرانس جي عظيم ماڻھن سان نتا ڳڏين ۽ جن جي دوستي ڪين پياري آھي.

پر ڪين اھو بہ معلوم ھئڻ گھرجي تہ اھو سڀ ڪجھ سندن ئي نالي تي پيو ٿئي.

■ دڙو

8- ڊسمبر 1989ع